

MED UPPDRAG ATT BETVINGA TIDEN

**En studie av Kungliga bibliotekets och Uppsala
universitetsbiblioteks arbete med specialsamlingar**

Elisabet Edling

Examensarbete (30 högskolepoäng) i biblioteks- och informationsvetenskap för
masterexamen inom ABM-masterprogrammet vid Lunds universitet.

Handledare: Jonas Nordin

År: 2021

Title

With mission to overcome time: A study of the National Library of Sweden's and Uppsala University Library's work with special collections

Abstract

The aim of this master's thesis is to increase knowledge about how Swedish research libraries work with special collections, in aspects of preservation and user availability. Currently there is no general regulation in Swedish law regarding special collections, which may cause inconsistency in the management of collections. In order to illustrate this problem, and investigate what commission research libraries have when it comes to special collections, the current legislation and other policy documents are being studied.

To exemplify how two large research libraries work with their special collections, the National Library of Sweden and Uppsala University Library are being studied through interviews with one special collection librarian from each library. The purpose is to see if there are considerable similarities and differences between the two libraries' work. To analyze the empirical results in a theoretical context, ideas from institutional theory are being used.

The main results of the study show that the two interviewed librarians work in similar ways, and that both stress the importance of seeing the work with special collections in a long-term perspective. They also highlight the importance of practical work, such as cataloguing, for making the collections available now and in the future. The leadership of the libraries, and their strategic and economic priorities, are key for providing enough resources. Also, knowledge and understanding the needs of special collections are crucial in library organizations.

The thesis conclusion is that it would be desirable to have a legislation or national plan regarding special collections in research libraries, to make sure that the collections are treated in a proper manner, and preserved for future generations.

Keywords

Special collections, preservation, cultural heritage, research libraries, institutional theory

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

Inledning	4
Syfte och frågeställningar	5
Definitioner	6
Specialsamlingar	6
Kulturarv	8
Disposition	8
Litteraturgenomgång och tidigare forskning	10
Källor i uppsatsen	10
Internationell forskning	10
Svensk forskning	13
Forskningsbibliotek – uppdrag, bevarande, specialsamlingar .	16
Kungliga biblioteket	21
Historik	21
Uppdrag, styrning och organisation	22
Uppsala universitetsbibliotek	23
Historik	23
Uppdrag, styrning och organisation	24
Teoretiskt perspektiv	27
Metodbeskrivning	29
Intervju som kvalitativ metod	29
Urval och genomförande	29
Forskningsetiska frågor	31
Återgivning och analys av materialet	31
Resultat och analys	32
Intervjuer	32
Presentation av informanter	32
Definition av specialsamlingar	33
Organisation	34
Bevarande	35
Tillgängliggörande	37
Accession	41
Samarbeten och kompetensutveckling	42
Styrkor, svagheter, möjligheter och hot	43
Jämförande analys	47
Likheter	47
Skillnader	49
Analys utifrån institutionell teori	51
Diskussion	54
Slutsatser	57
Referenslista	59
Bilaga	64
Intervjuguide	64

Inledning

Specialsamlingar kan återfinnas inom olika typer av organisationer, som bland annat bibliotek, universitet, arkiv, museer och katedraler, och inkludera många olika sorters material, som till exempel äldre tryck, handskrifter, broschyrer, kartor, fotografier och arkiv. Det som gör samlingarna speciella är framför allt att de behöver särskild hantering då de vanligtvis är gamla, sköra, sällsynta, unika eller värdefulla. De är även speciella därför att de ofta har en relevans utanför biblioteket (eller motsvarande organisation) och i det långa perspektivet.

I denna uppsats kommer specialsamlingar på forskningsbibliotek att undersökas, och då i första hand bevarande och tillgängliggörande av boksamlingar. Mitt intresse för specialsamlingar väcktes för ett antal år sedan genom mitt arbete på Stockholms universitetsbibliotek där jag haft förmånen att se och arbeta med bibliotekets äldre och unika samlingar på nära håll och genom kollegor lära mig en del om bevarande- och tillgänglighetsfrågor kopplade till dessa. Att få se och hålla i exempelvis Carl von Linnés avhandling, Erik XIV:s teckningar och noter skrivna i en bok då han satt i fängelse på 1570-talet, och handkolorerade illustrationer ur Bergianska bibliotekets naturvetenskapliga och botaniska samlingar, har gett mig en inblick i vilka fantastiska skatter som finns bevarade på våra svenska bibliotek. Historiska samlingar och enskilda verk som dessa, eller mer nytillkomna samlingar som efterlämnade personarkiv och privatbibliotek, utgör en väsentlig del av vårt kulturarv och borde därmed skyddas för framtiden. En fråga som uppkommer dock är om detta görs, och om biblioteken har ett uppdrag och ansvar i förhållande till dessa samlingar. Hur säkerställs specialsamlingarnas bevarande? En annan fråga handlar om det demokratiska uppdraget att tillgängliggöra samlingarna för allmänheten – hur görs detta på bästa sätt utan att slita på materialet?

På senare år har mycket kommit att handla om digitalisering, i samhället i stort och så även i biblioteksvärlden. När det gäller specialsamlingar är digitalisering en stor möjlighet för att bevara samlingarna för framtiden och också för att tillgängliggöra dem för en bred publik, både nationellt och internationellt. Digitalisering kräver dock mycket arbete av de institutioner som ska digitalisera och förvalta kulturarvet, och tar resurser i anspråk när det kommer till tid, personal och finansiering. Trots digitaliseringens förtjänster kvarstår alltså det praktiska arbetet med de fysiska samlingarna och det behövs resurser och kunskap för att samlingarna ska hanteras och vårdas på ett adekvat sätt. En viktig aspekt rörande samlingarnas bevarande och

tillgängliggörande är också katalogisering, som när det gäller äldre tryck och specialsamlingar ofta kräver särskild kompetens och erfarenhet. Om sådana förhållanden inte beaktas finns annars en fara för att samlingar, som i många fall är helt unika, står bortglömda i bibliotekens magasin och riskerar att ta skada.

Idag finns inget lagstadgat skydd specifikt för värdefulla boksamlingar och inte heller något uttalat gemensamt uppdrag för forskningsbiblioteken att bevara specialsamlingar (Kungliga biblioteket och Lunds universitetsbibliotek har dock särskilda bevarandeuppdrag). De flesta bibliotek som innehar sådana samlingar inser förmodligen deras värde och behandlar dem väl, men utan ett gemensamt regelverk eller riktlinjer kan biblioteken agera olika på detta område och bland annat avsätta olika mycket ekonomiska medel och personalresurser. I ett flertal vägledande utredningar och rapporter (som gjorts till exempel på uppdrag av regeringen eller Kungliga biblioteket) förefaller både politiker och verksamma inom bibliotekarieprofessionen överens om att bibliotekens specialsamlingar utgör en omistlig del av vårt kulturarv och därför ska bevaras för framtiden. Flera utlåtanden finns att tillgå om att det behövs en nationell plan för långsiktigt bevarande samt en samsyn om forskningsbibliotekens uppdrag när det gäller fysiska samlingar. Angående forskningsbibliotekens roll pågår för närvarande arbete med att se över gemensamma riktlinjer för till exempel gallring och digitalisering, men ingen pågående utredning som fokuserar just på specialsamlingar. Det finns följaktligen en medvetenhet om problematiken kring bevarande av fysiska bibliotekssamlingar men ännu inget konkret beslut eller ramverk för biblioteken att rätta sig efter.

En följdfråga blir då hur forskningsbiblioteken tolkar sin uppgift beträffande bevarande och tillgängliggörande av specialsamlingar när det inte finns något gemensamt uppdrag. Hur skrivs uppdraget fram i bibliotekens styr- och policydokument och hur omsätts dessa sedan i praktiken? Just gällande det praktiska arbetet med specialsamlingar på svenska forskningsbibliotek finns det väldigt lite empirisk forskning, varför jag anser det angeläget att undersöka detta närmare i denna uppsats.

Syfte och frågeställningar

Syftet med denna uppsats är att öka kunskapen om hur svenska forskningsbibliotek arbetar med bevarande och tillgängliggörande av specialsamlingar. Detta avser jag göra genom att undersöka vilket uppdrag och vilka riktlinjer det finns för svenska forskningsbibliotek på detta område, samt visa exempel på hur två bibliotek arbetar

för att motsvara dessa i praktiken. För att vidare analysera och diskutera forskningsbibliotekens uppdrag och arbete med specialsamlingar kommer begrepp och idéer från institutionell teori att användas.

För att avgränsa studiens omfattning har jag valt att undersöka två forskningsbibliotek närmare: Kungliga biblioteket (KB) och Uppsala universitetsbibliotek (UUB). Detta för att ge två fördjupande exempel på hur bibliotekens arbete med specialsamlingar kan ta sig uttryck men också för att genomföra en komparativ studie och därigenom se om det finns framträdande likheter och skillnader i deras tolkning och genomförande av uppdraget. KB och UUB är två stora forskningsbibliotek med omfattande specialsamlingar men som skiljer sig åt när det kommer till exempelvis verksamhetsuppdrag och styrning, varför det kan vara givande att jämföra dem.

De forskningsfrågor jag vill söka svar på är:

- Vilket uppdrag och vilka riktlinjer finns det för svenska forskningsbibliotek när det kommer till bevarande och tillgängliggörande av specialsamlingar?
- Hur skrivs uppdraget fram i KB och UUB:s respektive styrdokument?
- Hur arbetar KB och UUB med bevarande och tillgängliggörande av specialsamlingar i praktiken?
- Vilka likheter och skillnader finns mellan KB och UUB:s arbete med specialsamlingar?

Dessa frågeställningar är tänkta att gå från det stora till det lilla: uppdrag, tolkning, praktik och avslutningsvis en jämförande fråga. De två första frågorna kommer att undersökas genom olika typer av dokument medan de två sista frågorna kommer att undersökas genom intervjuer med två bibliotekarier på KB och UUB.

Definitioner

Specialsamlingar

Begreppet specialsamlingar har ingen entydig definition men används som ett samlingsbegrepp för att beteckna äldre tryck, handskrifter, broschyrer, kartor, fotografier, arkiv, dagstidningar, digitala filer, och annat material som skiljer sig från andra bibliotekssamlingar (Cullingford 2011, s. xi). Specialsamlingar kan ses som speciella eftersom de kräver särskild hantering; materialen är ofta gamla, sköra, rara, unika och värdefulla. Det som gör dem speciella är även deras potentiella

relevans för personer utanför biblioteket och i ett längre tidsperspektiv – de anses värda att bevaras för framtiden ur en kulturarvmässig synpunkt.

Termen specialsamlingar implicerar att det finns andra icke-speciella samlingar, det vill säga en distinktion mellan huvudsaklig biblioteksverksamhet och det speciella materialet – en uppdelning typisk för högskole- och universitetsbibliotek. Det finns dock även bibliotek som mestadels består av speciellt material, men där personalen inte använder den termen för att beskriva sina samlingar (Cullingford 2011, s. xi).

UUB skiljer mellan begreppen äldre tryck och tryckta specialsamlingar (Uppsala universitetsbibliotek 2021b). Begreppet äldre tryck använder de för att beteckna material från 1400-talets mitt, då boktryckarkonsten uppstod, fram till och med 1850. Vid mitten av 1800-talet övergick man från att trycka i handtryckpress med lösa typer till maskinpress, liksom man övergick från papper av lump till papper av trämassa. Gränsen mellan äldre och modernt tryck är därför ganska naturlig, även om skiftet för Sveriges del skedde något senare. Specialsamlingar definierar UUB som boksamlingar som hålls ihop av en särskild gemensam egenskap som exempelvis tidigare ägare, ämne, tryckare, eller ursprung.

På KB används inte ordet specialsamlingar, troligen på grund av att majoriteten av bibliotekets samlingar kan sägas vara speciella. De flesta samlingarna omfattas av särskilda bevarandekrav och lånevillkor till följd av KB:s uppdrag enligt pliktlagen att tillhandahålla nationalexemplar av allt svenskt material. Det finns dock boksamlingar som kallas för särskilda samlingar på KB, vilket kommer att framgå längre fram i denna undersökning, men det är inget vedertaget begrepp för att beteckna just specialsamlingar.

Jag har valt att använda mig av ordet specialsamlingar för att inbegripa både äldre och nyare material som biblioteken anser ha ett särskilt bevarandevärde. Det är dock boksamlingar som jag är intresserad av att undersöka i första hand, även om annat material också kan ingå i bibliotekens specialsamlingar. Ofta används benämningen raritetssamlingar för att beteckna sällsynt material medan specialsamlingar i regel ses som ett något bredare begrepp. Jag har valt att använda specialsamlingar för att inkludera material som inte behöver vara sällsynt eller rart i sig utan beaktansvärt av något annat skäl, exempelvis på grund av dess proveniens (härkomst).

Kulturarv

Kulturarv är ett begrepp som också kommer att användas i denna uppsats, i samband med att specialsamlingarnas värde diskuteras. Kulturarv är dock svårt att entydigt definiera. Riksantikvarieämbetet ger denna definition: ”Kulturarv avser alla materiella och immateriella uttryck (spår, lämningar, föremål, konstruktioner, miljöer, system, strukturer, verksamheter, traditioner, namnskick, kunskaper etc.) för mänsklig påverkan.” (Riksantikvarieämbetet 2020). Därtill används begreppet kulturmiljö, som är en del av kulturarvet men som främst avser innehåll och företeelser knutna till en plats eller ett område (Riksantikvarieämbetet 2020). På internationell nivå finns UNESCO:s beskrivning av kultur- och naturarv att tillgå i *Konventionen om skydd för världens kultur- och naturarv* (även kallad Världsarvskonventionen). Där definieras kulturarv som minnesmärken, grupper av byggnader, och miljöer (UNESCO 1972, s. 24). Konventionen omfattar dock inte föremål eller något som direkt kan relateras till boksamlingar.

Som framgår av definitionerna ovan är kulturarv ett väldigt brett begrepp som kan innefatta en mängd olika konkreta såväl som abstrakta skapelser. Det gemensamma är dock att kulturarv är något som tidigare generationer lämnat efter sig och som anses vara skyddsvärt idag och framöver. I flera centrala dokument som kommer att redogöras för i denna uppsats benämns specialsamlingar som en del av vårt nationella kulturarv och som något som bör bevaras inför framtiden. Jag sällar mig till den uppfattningen och menar att specialsamlingar otvetydigt kan inbegripas i definitionen av kulturarv.

Disposition

Uppsatsen inleds med kapitlet ”inledning” där problemformulering, syfte, frågeställningar och definitioner presenteras. Sedan följer ”litteraturgenomgång och tidigare forskning” där jag presenterar de källor som jag har utgått från i min undersökning och kort redogör för vad som tidigare skrivits på området, i syfte att ge en bakgrund och ingång till ämnet. Därefter kommer ett kapitel där jag undersöker hur forskningsbibliotekens uppdrag när det kommer till bevarande av specialsamlingar formuleras i lagar och andra styrdokument, och sedan en närmare beskrivning av KB och UUB som institutioner: deras historik, uppdrag, styrning och organisation.

Efter det följer kapitlet ”teoretiskt perspektiv” där jag redogör för grunderna i institutionell teori samt hur jag tänkt använda mig av teorin. Därefter kommer kapitlet ”metodbeskrivning” där jag beskriver intervju som metod och hur jag har resonerat kring och genomfört mina intervjuer. Sedan följer ”resultat och analys”

där jag återger de genomförda intervjuerna och analyserar vad som framkommit i en jämförande analys och i en analys utifrån institutionell teori. Uppsatsen avslutas sedan med ”diskussion” där resultaten av undersökningen diskuteras i ett större sammanhang och ”slutsatser” där frågeställningarna besvaras och de huvudsakliga slutsatserna sammanfattas.

Litteraturgenomgång och tidigare forskning

Källor i uppsatsen

För att undersöka mina frågeställningar har jag framför allt valt att använda mig av lagtexter, utredningar och information från de två bibliotekens webbsidor, som exempelvis policydokument och hur de själva beskriver sina uppdrag. De källor jag har använt mig av är därmed inte vetenskaplig forskning i första hand utan styrdokument och utredningar av olika slag som sätter ramarna för forskningsbibliotekens uppdrag och påverkar deras arbete med specialsamlingar. Bland annat kommer jag att redogöra för bibliotekslagen, pliktlagstiftningen, kulturarvspolitiska utredningar, förslag till nationell biblioteksstrategi och rapporter från KB (vilka kommer beskrivas närmare i kommande kapitel). Det jag tagit fasta på i dessa dokument är skrivningar som på något sätt behandlar forskningsbibliotekens roll när det kommer till bevarande, kulturarv och specialsamlingar, men också bristen på tydlig reglering när det kommer till detsamma.

För min teoretiska ingång har jag valt att utgå ifrån institutionell teori, vilken jag hämtat förståelse för genom de två böckerna *Institutionell teori: idéer, moden, förändring* av Ulla Eriksson-Zetterquist (2009) och *Institution* av Lars-Eric Jönsson, Anders Persson och Kerstin Sahlin (2011). Grundtankarna i teorin, samt hur jag kommer att applicera dessa på min undersökning, redogörs närmare för i kapitlet ”teoretiskt perspektiv”.

I min analys och diskussion kommer jag också att referera till idéskriften *Meningen med ett universitetsbibliotek* (2019) av Lars Burman (professor i litteraturvetenskap och överbibliotekarie på Uppsala universitetsbibliotek). I skriften presenterar Burman sin personliga syn på vad ett universitetsbibliotek är och bör vara, och hans tankar belyser på flera sätt olika resonemang som kommer att föras längre fram i uppsatsen.

Internationell forskning

På internationell nivå finns forskning om specialsamlingar främst att tillgå i artiklar i vetenskapliga tidskrifter, men ämnet behandlas också i antologier och handböcker författade av professionella på området, ofta inom en bibliotekskontext. Jag kommer här att presentera ett urval av ett antal artiklar och böcker som berör olika aspekter av specialsamlingsarbete och som kan relateras till ämnet för min egen

undersökning. Redogörelsen syftar följaktligen inte till att ge en heltäckande bild av det internationella forskningsläget utan är snarare tänkt att ge några exempel på vad som publicerats under de senaste 15–20 åren.

Forskning har bland annat gjorts angående materiella aspekter av specialsamlingar; hur olika typer av material åldras, vilka behov av konservering som finns och vilken hantering och teknik som är lämplig för att bevara eller restaurera äldre samlingar. I artikeln ”The Condition of Our ‘Hidden’ Rare Book Collections: A Conservation Survey at the University of Illinois at Urbana-Champaign” (2006) beskrivs en undersökning som genomförts om behovet av konservering bland okatalogiserade samlingar på universitetsbiblioteket i Illinois. I undersökningen har 4000 exemplar ur samlingarna slumpmässigt valts ut och sedan har deras olika material och bindningsstrukturer undersökts i syfte att få en överblick över samlingarnas skick, vilka åtgärder som behöver vidtas på kort respektive lång sikt, och hur man kan rikta framtida katalogiseringsprojekt.

Forskning har också gjorts om hur bokkonserveringstekniker utvecklats under de senaste åren, vilket bland annat presenteras i artikeln ”A Comparison of Standard Practice Treatments in Research Library Book Conservation” av Whitney S. Baker (2019). Där jämförs två undersökningar gjorda 2007 och 2017 för att utröna om metoder för hantering av fysiska samlingar har ändrats under en tioårsperiod. Både allmänna samlingar och specialsamlingar har undersökts, och resultaten visar att det särskilt inom området för specialsamlingar har utvecklats nya effektiva metoder. För att undersöka eventuella nya förändringar, som kan relateras till den snabba utvecklingen på forskningsbibliotek, kommer undersökningen att replikeras igen efter ytterligare tio år, 2027.

Det finns också forskning som fokuserar på förebyggande åtgärder i form av kris- eller säkerhetsplaner. I en artikel med titeln ”Do university libraries in Australia actively plan to protect special collections from disaster?” (2018) undersöks i vilken mån australiska universitetsbibliotek har sådana planer. Enligt undersökningen har majoriteten av de tillfrågade biblioteken inte några utarbetade planer trots att många av de svarande bibliotekarierna varit med om incidenter eller katastrofer under sin yrkeskarriär. Artikelförfattarna drar slutsatsen att specialsamlingarna på australiska bibliotek riskerar att skadas och att man borde samarbeta mer både nationellt och internationellt med förebyggande arbete. De menar också att bibliotekariens roll är undervärderad i globala ansträngningar för att skydda kulturarvet.

Forskning har även gjorts angående immateriella aspekter av specialsamlingar, exempelvis historiska samlingars betydelse. I ett konferenspaper av Christian Dupont och Elizabeth Yakel med titeln ”What’s so special about special collections? Or, assessing the value special collections bring to academic libraries” (2013) undersöks vilka värden specialsamlingar och arkivmaterial tillför forskningsbibliotek samt svårigheten att mäta dessa värden. Författarna belyser att det bland forskningsbibliotek saknas konsensus och precision beträffande definitionen av termen specialsamlingar och det värde som dessa samlingar erbjuder. Detta kopplas sedan till att det saknas en standardiserad metrik för att mäta användningen av specialsamlingar, något som kan innebära ett problem när det kommer till att visa på vilket värde och nytta som samlingarna innebär för användarna. Enligt en rapport upplever många som arbetar med specialsamlingar att det är svårt att kvantifiera arbetet och därmed kommunicera jämförbara resultat av verksamheten gentemot andra funktioner inom eller utanför den egna institutionen (Dupont & Yakel 2013, s. 13). Eftersom specialsamlingar som läses i specialläsesal inte registreras som utlån på samma sätt som samlingar som lånas hem, finns också en svårighet i att jämföra användningen av olika samlingar (Dupont & Yakel 2013, ss. 14–15). Artikelförfattarna föreslår en mätmetod som går ut på att antalet titlar som lånas ut per timme till specialläsesalen ska dokumenteras, för att på så vis mäta efterfrågan och användningen av materialet. De menar dock en sådan metod i så fall måste genomföras objektivt och universellt inom bibliotekssektorn, och återkommer till att det i nuläget inte är möjligt till följd av avsaknaden av gemensam definition och metrik (Dupont & Yakel 2013, ss. 16–17).

Det finns därtill ett flertal böcker och antologier som behandlar specialsamlingar utifrån olika infallsvinklar, varav tre kommer att nämnas här. I boken *The special collections handbook* av Alison Cullingford (2011) beskrivs och diskuteras många olika aspekter av arbete med specialsamlingar utifrån en bibliotekskontext (även om det nämns att boken också lämpar sig för andra organisationer som innehar specialsamlingar). I första hand vänder sig boken till professionella på området men också till biblioteksstudenter och nyexaminerade bibliotekarier som är intresserade av att arbeta med specialsamlingar. Aspekter i arbetet som tas upp är till exempel olika hot som kan skada specialsamlingarna (objektens fysiska komposition, miljöfaktorer, mögel, skadedjur, förvaring, hantering och nödlägen) och förebyggande arbete som kan göras i förhållande till dessa. Även vikten av katalogisering och dokumentation behandlas, där effektiv metadata beskrivs som det första steget i att tillgängliggöra samlingarna för användarna (Cullingford 2011, s. 75). Okatalogiserat material benämns som ”gömda samlingar” för att visa på att dessa

är okända och otillgängliga till dess att de katalogiseras. Detta kan innebära ett problem på lång sikt då information om de gömda samlingarna är beroende av de anställdas kunskap – när personal lämnar arbetsplatsen försvinner också informationen om samlingarna (Cullingford 2011, ss. 83–84). I boken betonas också att specialsamlingsarbete till stor del handlar om att balansera användarnas behov av samlingarna mot den personal och tillgängliga resurser som finns (Cullingford 2011, s. 125).

Det finns också en antologi om specialsamlingar vid namn *Forging the future of special collections* (2016) som huvudsakligen innehåller texter skrivna av verkamma vid olika amerikanska forskningsbibliotek men också av personer som arbetar på auktionsverk, inom bokhandel eller samlar på böcker. Antologin tar avstamp i ett vetenskapligt seminarium som hölls på Kelvin Smith Library i Ohio år 2014 kring temat specialsamlingar i det förflutna, nutiden och framtiden. Bidragen i antologin utgörs av betraktelser på specialsamlingar utifrån dessa tidsperspektiv och de olika författarnas yrkesbakgrund. Bland annat finns där ett bidrag av E. Haven Hawley som reflekterar om historiska objekts mening och hur sådana objekt relaterar till minne, autenticitet och sociala praktiker. Hon menar att artefakter förmedlar ett samband med det förflutna och med levd erfarenhet, och att just boken som artefakt - genom sina ord, bilder och tecken på användning -representerar kontinuitet över tid (Haven Hawley 2016, ss. 3–5).

En bok som i stället tar upp bevarande och tillhandahållande av specialsamlingar i en digital kontext är *Special collections 2.0: new technologies for rare books, manuscripts, and archival collections* (2009). Där diskuteras bland annat hur bibliotek kan använda bloggar och sociala medier för att lyfta fram sina specialsamlingar, och hur till exempel ”wikis” kan användas för att samla kunskap om samlingarna, så att kunskapen inte försvinner vid personalförändringar (Whittaker & Thomas 2009, s. 53). Enligt författarna utgör digitala lösningar inte ett substitut för mer traditionella former för tillhandahållande, utan kan snarare ses som ett användbart redskap i arbetet med specialsamlingar (Whittaker & Thomas 2009, s. 75).

Svensk forskning

Forskning om specialsamlingar på svenska bibliotek har inom en nationell kontext främst gjorts genom studentuppsatser i biblioteks- och informationsvetenskap på kandidat-, magister- och masternivå, och därtill ett antal antologier. Bland uppsatserna finns både de som fokuserar på folkbibliotek och de som inriktar sig på

forskningsbibliotek. Aspekter som behandlas i förhållande till specialsamlingarna är till exempel säkerhet, digitalisering och tillgängliggörande genom sociala medier. Nedan har jag valt att kort beskriva tre uppsatser som har beröringspunkter med min egen undersökning, för att visa på vad som tidigare skrivits i ämnet samt hur jag förhåller mig till det.

En uppsats med inriktning mot folkbibliotek, men som är relevant i diskussionen kring specialsamlingar även gällande andra bibliotekstyper, är Helena Backmans *Kompetent för specialsamlingar: Utbildningsmöjligheter för studenter och kompetensutveckling för verksamma vid folkbibliotek* (2016) som undersöker kompetensbehov och kompetensöverföring när det kommer till folkbibliotekens arbete med specialsamlingar. Utifrån idealkompetenser uppsatta på internationell nivå undersöker hon vilken kunskap som behövs för arbetet i en svensk kontext samt hur man förvärvar den. Därtill belyser hon de begränsade möjligheterna det finns att som student inom biblioteks- och informationsvetenskap specialisera sig på specialsamlingar. Detta utgör en brist då det sällan finns någon företrädare att gå bredvid och lära sig av ute i verksamheterna.

En annan uppsats som är intressant att nämna är *Tillgängliggörande och bevarande av raritetssamlingar: En diskursanalys av uppfattningar hos ledande företrädare vid Stockholms och Uppsala universitetsbibliotek* (2006) av Camilla Hertil Lindelöw och Sara Parmhed som undersöker hur företrädare för verksamheten på två universitetsbibliotek ser på tillgängliggörande och bevarande av det egna bibliotekets raritetssamlingar. Studien bygger på enkätsvar från de båda företrädarna som sedan relateras till ett diskursanalytiskt perspektiv. Något som framträder i enkätsvaren är bland annat att kontinuitet är en viktig aspekt i arbetet såväl som personalens kunskap, och att det största problemet som hotar samlingarna är bristande resurser när det gäller ekonomi, personal och utrymme, varav slutsatsen dras ”att rariteter inte prioriteras i så hög utsträckning som de kanske borde med tanke på värdet och kulturarvet” (Hertil Lindelöw & Parmhed 2006, s. 57).

En tredje uppsats, som ligger nära min egen undersökning, är Jenna Harjus *Bevarandet av bibliotekssamlingar: Samlingsförvaltning på några svenska universitetsbibliotek under 2000-talet* (2018) som undersöker hur fem statliga universitetsbibliotek arbetar med samlingsförvaltning. Hon använder inte specifikt termen specialsamlingar i sin uppsats men rör sig kring begrepp som ”kulturarv” och ”kulturarvet”. I uppsatsen undersöker hon de valda bibliotekens policydokument och planer, och hur aspekter kring bevarande där

skrivs fram, samt vilken inställning bibliotekens samlingsansvariga har till utformandet av en nationell samlingspolicy (majoriteten var positivt inställda). Det faktum att det inte finns något lagstadgat skydd för unika bibliotekssamlingar diskuteras och problematiseras – en diskussion som jag avser bygga vidare på med min egen uppsats.

Kompetens och kompetensöverföring, resurser och inställning till samlingarna, och bristen på ett lagstadgat skydd är alla aspekter av tillgängliggörande och bevarande av specialsamlingar som kommer att tas upp även i föreliggande uppsats. Det som dock skiljer min uppsats från tidigare uppsatser jag tagit del av är valet av studieobjekt och teoretiskt perspektiv. UUB:s specialsamlingar har tidigare undersökts i uppsatser men KB:s särskilda samlingar har mig veterligen inte studerats närmare. Jag har inte heller stött på någon uppsats om specialsamlingar som använt institutionell teori som teoretisk utgångspunkt. Sedan de ovan nämnda uppsatserna skrevs har också flera utredningar och förslag färdigställts, till exempel förslag till en nationell biblioteksstrategi och förslag till ett nationellt ramverk kring gallring och bevarande (vilket kommer diskuteras närmare i kommande kapitel). Det har därmed hänt en del på området som är värt att lyfta fram och som kan tillföra något nytt till diskussionen om bevarande av bibliotekssamlingar, även om mycket också kvarstår oförändrat.

Utöver uppsatser i biblioteks- och informationsvetenskap bör också en seminarierie om specialsamlingar nämnas, som hittills gett upphov till de två antologierna *Bevara för framtiden* (2016) och *Kulturarvsperspektiv* (2018), båda utgivna vid Uppsala universitet med Peter Sjökvist som redaktör. Den första antologin bygger på tre seminarietillfällen 2014 och 2015 och den andra på två tillfällen 2016 och 2017. Seminariedagarna har i första hand varit riktade till biblioteksverksamma men även öppna för andra intressenter, och det huvudsakliga syftet både med seminarierna och med de sammanställda volymerna har varit att ge kunskap, fördjupning och fortbildning inom fältet. De författade bidragen utgörs av forskarperspektiv på materialet, med det förknippade frågeställningar och problem, och teman som berörs är till exempel digitalisering av kulturarvssamlingar, krigsbyten på svenska bibliotek och uppordning av äldre samlingar.

Forskningsbibliotek – uppdrag, bevarande, specialsamlingar

Forskningsbibliotek används ofta som ett samlingsnamn för att beteckna universitets- och högskolebibliotek samt specialbibliotek. Specialbibliotek tillhandahåller specialiserad information inom ett specifikt ämne och kan finnas vid bland annat myndigheter, stiftelser, institut, arkiv eller museer (Svensk biblioteks förening u.å.). Gemensamt för lärosätes- och specialbiblioteken är att de stödjer utbildning och forskning. Till forskningsbiblioteken räknas också KB.

All biblioteksverksamhet som finansieras av offentliga medel ingår i det så kallade allmänna biblioteksväsendet och omfattas av bibliotekslagen (SFS 2013:801). Lagen preciserar att det allmänna biblioteksväsendet består av folkbibliotek, skolbibliotek, regional biblioteksverksamhet, högskolebibliotek, lånecentraler och övrig offentlig biblioteksverksamhet. Samtliga nämnda bibliotekstyper omfattas av lagens ändamålsparagraf, 2 §, som lyder:

Biblioteken i det allmänna biblioteksväsendet ska verka för det demokratiska samhällets utveckling genom att bidra till kunskapsförmedling och fri åsiktsbildning.

Biblioteken i det allmänna biblioteksväsendet ska främja litteraturens ställning och intresset för bildning, upplysning, utbildning och forskning samt kulturell verksamhet i övrigt. Biblioteksverksamhet ska finnas tillgänglig för alla.

SFS 2013:801

Gällande högskolebibliotek slår lagens 12 § fast att det ska finnas tillgång till sådana vid alla universitet och högskolor som omfattas av högskolelagen. Dessa bibliotek ska svara för biblioteksverksamhet inom de områden som anknyter till utbildning och forskning vid universitetet eller högskolan. Huvudman för dessa bibliotek är staten.

Enligt 14 § ska samtliga bibliotek och bibliotekshuvudmän inom det allmänna biblioteksväsendet samverka i syfte att ge alla tillgång till landets samlade biblioteksresurser, och enligt 18 § ska den myndighet som regeringen bestämmer ha en nationell överblick över och främja samverkan inom det allmänna biblioteksväsendet. För närvarande är den myndigheten KB.

Att biblioteken har ett ansvar när det kommer till att vårda och bevara boksamlingar nämns ingenstans i bibliotekslagen, och det finns inte heller några uttryckliga bestämmelser i andra lagtexter. I förordningen om statliga myndigheters riskhantering

(SFS 1995:1300) framgår att varje myndighet ska göra en riskanalys och identifiera risker för skador eller förluster i verksamheten (vilket teoretiskt sett kan innefatta böcker) och genom kulturmiljöförordningen (SFS 1988:1188) finns ett skydd mot utförelse av värdefulla böcker. I övrigt saknas skrivningar angående boksamlingars bevarande, och bibliotekens eventuella ansvar i förhållande till det.

Detta kan jämföras med arkiv- och museilagen där det finns ett tydligare uppdrag kopplat till deras respektive handlingar och samlingar, och där dessa bedöms ha ett kulturhistoriskt värde. I arkivlagen 3 § framgår att myndigheternas arkiv ”är en del av det nationella kulturarvet” samt att dessa ”ska bevaras, hållas ordnade och vårdas” så att de tillgodoser verksamhetens syfte (SFS 1990:782). Vidare fastslås i lagens 6 § att arkiven ska skyddas mot ”förstörelse, skada, tillgrepp och obehörig åtkomst” samt enligt 10 § att det vid gallring alltid ska ”beaktas att arkiven utgör en del av kulturarvet”. Det står också i arkivlagen att tillsyn ska utövas av en arkivmyndighet, vilket enligt arkivförordningen är Riksarkivet när det gäller tillsyn över statliga myndigheter (SFS 1991:446).

Även i museilagen finns skrivningar som behandlar hantering av samlingar, bland annat lagens 9 § där det står att museer aktivt ska förvalta sina samlingar för att nå verksamhetens mål (SFS 2017:563). I förordningen om statliga museers förfoganden över museiföremål slås också fast att museer vid tillämpningen av förordningen ska ”beakta egendomens kulturhistoriska och vetenskapliga värde ur ett långsiktigt perspektiv” och att överlåtande av museiföremål till verksamheter utanför det allmänna museiväsendet endast får göras om föremålet har ett ”begränsat kulturhistoriskt och vetenskapligt värde” (SFS 2017:564). Det blir genom dessa utdrag ur lagtexterna för arkiv och museer tydligt att det finns en diskrepans gentemot det skydd som bibliotekssamlingar har genom bibliotekslagen, och att motsvarande skrivningar om ”kulturarv” och ”kulturhistoriskt värde” helt saknas där. Att boksamlingar ändå anses ha ett sådant värde framkommer emellertid i en rad andra dokument.

I utredningen *KB ett nav i kunskapssamhället* (SOU 2003:129) betonas att det finns ett behov av ett lagstadgat skydd beträffande värdefulla boksamlingar i offentlig miljö, och där föreslås att kulturmiljölagen kompletteras med ett kapitel om böcker eller att en separat lag instiftas. I utredningen omnämns bibliotekens samlingar som en stor och omistlig del av vårt kulturarv och som en ovärderlig informationskälla idag och för eftervärlden (KB-utredningen 2003, s. 239). Där poängteras att boken som objekt inte har samma lagskydd som andra delar av vårt kulturarv, något som

kan ha att göra med att boken är ett bruksföremål och en levande del i biblioteket – den har inte blivit ett museiföremål likt andra kulturföremål. Bevarandeproblematiken är också mer komplex än när det gäller andra kulturföremål, bland annat för att beståndet av böcker är så omfattande, varierande och utspritt i landet (KB-utredningen 2003, s. 240).

Många bibliotek saknar dock kompetens, resurser och intresse för att ta hand om sina äldre samlingar och enligt en kartläggning som gjordes 1998–1999 finns ett stort behov av rådgivning i bevarandefrågor på landets bibliotek (KB-utredningen 2003 ss. 240, 244). Enligt utredningen behövs därför inte bara lagstiftning på området utan också en myndighet som har ansvar över nationella bevarandefrågor, utövar tillsyn och fungerar som ett remissorgan – och ”det är självklart att KB är den myndigheten” (KB-utredningen 2003, s. 248). Förslaget till lag och förordning för skydd av värdefulla boksamlingar, liksom vissa andra åtgärder som presenteras i utredningen, tycks dock aldrig ha realiserats.

I regeringens proposition 2016/17:116 om kulturarvspolitik, som innehåller förslag till museilag och förslag till ändringar i kulturmiljölagen, finns ett stycke där även biblioteken förekommer. Där står att biblioteken, liksom arkiv och andra förvaltare av samhällets informationsresurser, har en viktig uppgift i att vårda och tillgängliggöra kulturarvet och att framför allt högskole- och specialbiblioteken har ett stort ansvar inom detta område (Kulturdepartementet 2017, s. 177). Där sägs också att KB, alltsedan lagen om pliktleverans införande 1661, ”har en ovärderlig källa för forskning och utbildning” bevarad, och att även andra forskningsbibliotek med en lång historia ”förvaltar samlingar som många gånger är helt unika och av stort intresse även för internationella forskare” (Kulturdepartementet 2017, ss. 177–178).

I propositionen lyfts också fram att forskningsbiblioteken idag har alltmer omfattande digitala samlingar samtidigt som de fysiska samlingarna och arbetet kring dessa inte har minskat. Denna utveckling menar regeringen innebär ”utmaningar för kulturarvets bevarande, både när det gäller resurser för att ta hand om de äldre samlingarna och möjligheterna att bevara ett representativt urval digitala informationsresurser för framtiden” (Kulturdepartementet 2017, s. 179). Vidare poängteras att biblioteken inom det allmänna biblioteksväsendet ska ses som en gemensam resurs och att helheten i ett nationellt system är beroende av att delarna samspelar och kommunicerar med varandra på ett genomtänkt sätt. I syfte att främja samverkan och kvalitetsutveckling har regeringen gett KB i uppdrag att

lämna ett förslag på nationell biblioteksstrategi, och man skriver att frågan om bevarandet av det bokliga kulturarvet med fördel kan tas upp inom ramen för det arbetet. ”Om behov finns kommer regeringen att återkomma med förslag på ytterligare åtgärder i syfte att trygga för kulturarvet viktiga samlingar.” (Kulturdepartementet 2017, s. 180).

År 2015 gavs KB uppdraget att ta fram ett förslag till nationell biblioteksstrategi och i mars 2019 överlämnades det färdiga förslaget till regeringen. Till grund för strategin ligger 14 rapporter som tar upp olika aspekter av det samlade biblioteksväsendet och som har tagits fram av sakkunniga inom respektive område. I det slutliga förslaget till biblioteksstrategi uttrycks på ett flertal ställen att det krävs nationellt samarbete och samverkan kring bland annat bevarande och gallring. ”För att omistliga medier inte ska försvinna krävs nationella bevarande- och säkerhetsplaner, inte minst för forsknings- och specialbiblioteken.” (Fichtelius, Persson & Enarson 2019, s. 7). Vidare sägs angående forskningsbibliotekens roll:

Traditionellt har bibliotekens uppdrag varit informationsförsörjning: att samla, katalogisera och tillhandahålla informationsresurser för moderorganisationens forskare och studenter. Forskningsbiblioteken hanterar digitala medier men har även omfattande fysiska samlingar, inte minst på specialbiblioteken. På nationell nivå saknas emellertid en helhetssyn över forskarnas behov av dessa samlingar. Om forskningsbiblioteken endast utgår från sina egna behov finns det risk för gallring av vissa utländska vetenskapliga publikationer. En nationell plan för långsiktig tillgång till fysiska samlingar behöver utarbetas.

Fichtelius, Persson & Enarson 2019, s. 19

Även senare återkommer skrivningar om att det behövs ett tydligt nationellt ansvar för den gemensamma medieförsörjningen och att framför allt forsknings- och specialbiblioteken behöver upprätta ett samarbete kring sina fysiska och digitala samlingar:

Här krävs ett gemensamt ramverk för gallring, en kartläggning av specialsamlingar utifrån de fokusområden som forskningsbiblioteken har samt en lösning för förvaring. Depåbibliotekets roll kan då vara en del i detta ramverk. De digitala bevarandeformaten kräver återkommande uppdatering. En nationell säkerhetsplan behöver upprättas och omfatta både de digitala och fysiska samlingarna.

Fichtelius, Persson & Enarson 2019, s. 30

Samarbete och samordning kring digitalisering är något som ges mycket utrymme i strategin och som också berör forskningsbiblioteken. Målsättningen är att Sverige under en tioårsperiod bör digitalisera det mesta som har getts ut i landet och att hela nationens kultur- och kunskapsarv ska göras digitalt tillgängligt för hela befolkningen. Utöver kulturarvet i litteraturen bör också dagstidningar, tidskrifter, audiovisuellt material, utredningar och riksdagstryck digitaliseras. ”Detta kräver en nationell plan som bygger på tre spår: system för efterfrågestyrd digitalisering, vad

som behöver bevaras, och vilka samlingar som bör digitaliseras mer planmässigt (exempelvis dagstidningar).” (Fichtelius, Persson & Enarson 2019, s. 21).

Ett steg i denna riktning togs i januari 2020 då KB och de fem universitetsbiblioteken i Göteborg, Lund, Stockholm, Umeå och Uppsala skrev under en avsiktsförklaring om att digitalisera och tillgängliggöra det samlade svenska trycket från 1400-talet fram till idag; i första hand böcker, tidningar, tidskrifter, rapporter och läromedel (Grönvall et al. 2020, s. 1). Det beskrivs som ett mycket omfattande arbete som kommer att genomföras i delprojekt under lång tid framöver. I avsiktsförklaringen skriver man också att:

En sidoeffekt av projektet är att administrativa och tekniska lösningar för digitalisering av specialsamlingar (handskrifter, bilder, kartor etc.) kan klargöras och samordnas. Digitaliseringen av det gemensamma kulturarvet ges därmed bättre förutsättningar.

Grönvall et al. 2020, s. 1

När det gäller framtagandet av ett nationellt ramverk för fysiskt material för forskningsbibliotekens del har det inletts arbete med att se över gemensamma riktlinjer kring bland annat bevarande och gallring. År 2018 publicerade KB rapporten *Samlingsbyggande på svenska forskningsbibliotek* som ringar in fem tänkbara samarbetsområden: gallring, specialsamlingar, förvaring, förvärv och fjärrlån. Enligt rapporten skulle gemensamma lösningar för dessa fem områden på längre sikt kunna ge forskningsbiblioteken ett nationellt ramverk för fysiskt material. Där fastslås (återigen) att det inte finns något utpekat nationellt ansvar eller lagligt skydd för värdefulla boksamlingar, samt att det behövs en fortsatt kartläggning över vilka specialsamlingar som finns i Sverige, vilka hot som finns mot dessa samlingar och vilken kompetens som behövs för att sköta dem.

Därefter har KB initierat att en nationell grupp tillsatts för att arbeta vidare med frågor om gallring och bevarande på forskningsbibliotek, vilket år 2020 resulterade i rapporten *Allt åt alla för alltid* där ett första förslag på ett nationellt ramverk presenteras (dock utan konkreta riktlinjer). Rapporten fokuserar emellertid på samarbete kring gallring, och bevarande avhandlas endast i fråga om hur man ska säkerställa att det alltid finns minst ett exemplar kvar av varje titel på något av Sveriges forskningsbibliotek. Frågor kring hantering och bevarande av specialsamlingar diskuteras där inte specifikt.

Kungliga biblioteket

Historik

År 1661 stiftades lagen om pliktleverans vilket också kan betraktas som året för nationalbibliotekets tillkomst (Svensson 2018, s. 109). Lagen innebar att tryckare var skyldiga att skicka minst ett exemplar av varje skrift till KB innan skriften spreds vidare. Från början var lagen ett censurinstrument för statsmakten att kontrollera skrifterna innan de nådde medborgarna men kom sedermera att bli ett stöd och tillgång för KB:s arbete med att samla in Sveriges kunskap och kulturskatt.

Ett kungligt bibliotek fanns dock redan tidigare på slottet Tre Kronor (under Vasakungarna och Drottning Kristinas tid) men då endast som kungligheternas privata bibliotek (Svensson 2018, s. 11). Först med 1713 års kansliordning blev biblioteket statlig egendom och bibliotekssamlingarna tillgängliga för allmänheten. Då öppnades biblioteket för besökare med tillstånd (Svensson 2018, ss. 72, 110).

År 1697, brann slottet Tre Kronor vilket fick förödande konsekvenser för biblioteket. Av 24 500 böcker och 1400 handskrifter lyckades man rädda 6000 böcker och 300 handskrifter. Därefter flyttade bibliotekssamlingarna runt i många år innan de 1768 placerades i det nyuppförda Stockholms slott. Där stod biblioteket i drygt hundra år innan bygget av biblioteksbyggnaden i Humlegården inleddes och samlingarna så småningom flyttade dit. År 1877 blev KB Sveriges nationalbibliotek och ett självständigt ämbetsverk och tre månader senare, år 1878, öppnades det färdigbyggda biblioteket i Humlegården (Kungliga biblioteket 2020).

Under 1900-talet utökades biblioteksbyggnaden med två flyglar för att ge mer utrymme för magasin, en forskarläsesal och fler tjänsterum. På 1970-talet togs Libris, den nationella bibliotekskatalogen, i drift och det skedde en allmän datorisering av svenska bibliotek. År 1991–1997 byggdes två underjordiska magasin.

År 2004 skakades KB av upptäckten av att ett flertal mycket värdefulla böcker stulits ur samlingarna. Genom en inventering av samlingarna konstaterades att 62 böcker stulits systematiskt under nio års tid. Det uppdagades att det var en anställd som genomfört stölderna och sålt böckerna – en historia som sedermera gett upphov till en radiodokumentär och en tv-serie. Arbetet med att spåra böckerna som stals pågår än, hittills har 7 böcker hittats och återförts till biblioteket (Kungliga biblioteket 2020).

2000–2010-talet präglades också bland annat av digitalisering i stor skala, att KB och Statens ljud- och bildarkiv blev en gemensam myndighet och att KB tog över verksamheten för Filmarkivet i Grängesberg. Sedan 2014 pågår även ett projekt i samverkan med Riksarkivet att digitalisera svenska dagstidningar. År 2019 lämnade KB över ett förslag till nationell biblioteksstrategi till regeringen.

Uppdrag, styrning och organisation

KB är Sveriges nationalbibliotek och en statlig enrådsmyndighet under Utbildningsdepartementet. Enrådsmyndighet innebär att myndigheten styrs av en myndighetschef, som i detta fall bär titeln riksbibliotekarie, som ensam bär ansvaret för myndighetens verksamhet inför regeringen. Därtill finns ett insynsråd för att utöva insyn i verksamheten och ge riksbibliotekarien råd. Både riksbibliotekarie och insynsrådet utses av regeringen. Sedan 2019 är Karin Grönvall riksbibliotekarie och chef för KB.

Även KB:s uppdrag och ramarna för verksamheten bestäms av regeringen i en myndighetsinstruktion, som är en förordning med bestämmelser om myndighetens uppgifter och ledningsform. Därutöver anges de ekonomiska ramarna och myndighetens mål i årliga regleringsbrev från regeringen. I instruktionen framgår bland annat följande angående KB:s huvudsakliga uppgifter:

1 § Kungl. biblioteket är Sveriges nationalbibliotek och ska främja den svenska forskningens kvalitet och en demokratisk samhällsutveckling genom att tillhandahålla källmaterial och en effektiv forskningsinfrastruktur.

2 § Myndigheten ska samla in, beskriva, bevara och tillhandahålla fysiskt och digitalt material som behövs för att fullgöra myndighetens uppgifter.

3 § Myndigheten ska ha en nationell överblick över och främja samverkan inom det allmänna biblioteksväsendet i enlighet med 18 § bibliotekslagen (2013:801).

SFS 2008:1421

Förutom instruktion och regleringsbrev omfattas KB också av bibliotekslagen, lagen om pliktexemplar av dokument (SFS 1993:1392) och lagen om pliktexemplar av elektroniskt material (SFS 2012:492). Som nationalbibliotek samlar KB in allt som ges ut i Sverige, såväl tryckt som audiovisuellt material, vilket innefattar böcker, tidskrifter, reklamblad, musik, film, radio, tv, datorspel med mera. Av lagen om pliktleverans av dokument framgår hur många exemplar av dokumentet som ska lämnas samt till vilka bibliotek. Enligt den rådande lagstiftningen utgör KB och de sex universitetsbiblioteken i Stockholm, Uppsala, Linköping, Lund, Göteborg och Umeå de pliktbibliotek som tar emot tryckt material (elektroniskt material lämnas endast till KB). I en förordning specificeras närmare att dokument som har

lämnats till KB utgör nationalexemplar och dokument som har lämnats till Lunds universitetsbibliotek utgör nationella reservexemplar, och att dessa ska bevaras för framtiden (SFS 2008:1420). KB har därmed i uppdrag att spara allt material och gallrar inte i sina samlingar. Den nuvarande pliktlagstiftningen håller dock på att ses över och ett utredningsförslag lämnades den 30 april 2021 till regeringen, där KB och Lunds universitetsbibliotek föreslås framgent vara de enda mottagande biblioteken av pliktleveranser (Pliktmaterialutredningen 2021).

KB:s organisation består våren 2021 av sex avdelningar med 23 enheter där cirka 330 personer arbetar. Sedan 1 januari 2021 har KB en ny organisationsstruktur, vilket innebär att några av enheternas namn fortfarande är preliminära och så även några av cheferna. Verksamheten bedrivs på flera ställen, i huvudsak i Humlegården i Stockholm men också i Bålsta, Grängesberg och Strängnäs (Kungliga biblioteket 2021).

Uppsala universitetsbibliotek

Historik

Uppsala universitet grundades redan år 1477 men då fanns inget universitetsbibliotek (Uppsala universitetsbibliotek u.å.). Troligen hade professorer och studenter tillgång till domkyrkans boksamling och undervisningen byggde på att professorerna föreläste och studenterna lyssnade och antecknade. Det skulle dröja ända till 1620 innan universitetsbiblioteket grundades av Gustav II Adolf. Det var också han som donerade den första boksamlingen som lade grunden för UUB:s samlingar, innehållande bland annat resterna av medeltidens svenska klosterbibliotek och en del beslagtagna enskilda bibliotek. Under 1600-talet utökades samlingarna genom fler donationer och krigsbyten. Till en början inrymdes biblioteket i ett hus nära domkyrkan men 1690 flyttade det in i universitetsbyggnaden Gustavianum. Byggnaden klarade sig lyckosamt undan den omfattande Stadsbranden i Uppsala 1702 och samlingarna växte ytterligare under 1700-talet genom donationer och pliktleveranser.

År 1841 flyttade biblioteket till den nya byggnaden Carolina Rediviva som än idag utgör huvudbyggnaden för universitetsbiblioteket. År 1880 gjordes en ombyggnad där större magasinsutrymmen och de första läsesalarna byggdes. Under 1900-talet fortsatte samlingarna att växa, nya tillbyggnader gjordes och flera omorganisationer genomfördes. 1900-talet präglades också av utrymmesbrist och ett system med bokdepåer inrättades. Idag består organisationen av ett flertal ämnesinriktade

biblioteksenheter, där Carolina Rediviva utgör ämnesbibliotek för humaniora och teologi samt innehåller de så kallade kulturarvssamlingarna: handskrifter, kartor, bilder, äldre tryck med mera. Utöver fysiska samlingar har UUB idag också stora digitala samlingar (Uppsala universitetsbibliotek u.å.).

Uppdrag, styrning och organisation

UUB är ett forskningsbibliotek med huvudsakligt uppdrag att stödja universitetet och tillhandahålla fysiska och digitala informationsresurser för forskning, undervisning och lärande vid universitetet. Det högsta beslutande organet utgörs av en biblioteksnämnd som består av bland annat företrädare för universitetsbiblioteket, universitetsförvaltningen, de olika vetenskapsområdena, studentrepresentanter och representanter för de fackliga organisationerna. Biblioteksnämnden beslutar om mål och övergripande riktlinjer för bibliotekets verksamhet och om budgeten. Överbibliotekarien är universitetsbibliotekets chef som ansvarar för den samlade biblioteksverksamheten och för genomförande av bibliotekets uppdrag. I bibliotekets arbetsordning framgår att bibliotekets uppgift bland annat är att ”vara en universitetsgemensam resurs som ansvarar för den vetenskapliga informationsförsörjningen”, att ”förvärva, systematisera, bevara, tillhandahålla och informera om digitala och fysiska informationsresurser för forskning och utbildning” och att ”utveckla och förvalta kulturarvssamlingarna” (Uppsala universitet 2020, s. 4).

Sedan 2012 är Lars Burman överbibliotekarie på UUB. Organisationen består för närvarande av sju avdelningar med ett antal underliggande arbetsgrupper och inbegriper cirka 200 anställda. Biblioteket består av elva ämnesinriktade enheter: tio som ligger på olika platser i Uppsala och Almedalsbiblioteket i Visby (Uppsala universitetsbibliotek 2021a).

Liksom KB ingår också UUB i det allmänna biblioteksväsendet och omfattas därmed av bibliotekslagens ändamålsparagraf och de tidigare nämnda paragraferna som stipulerar högskole- och universitetsbibliotekens uppdrag. UUB är för närvarande också ett av de sju biblioteken som erhåller pliktleveranser och lyder under lagen om pliktleverans av dokument. UUB har dock inte krav på sig att bevara allt inkommet material utan kan själva göra ett urval av vad som ska sparas. Utöver pliktleveranser av svenskt material förvärvar också biblioteket böcker och andra resurser genom ämnesbevakning och inköpsförslag, och i vissa särskilda fall genom donationer. Då det står UUB fritt att bestämma över inköp och gallring har interna riktlinjer kring förvärv och bevarande tagits fram, vilka formuleras i en förvärvspolicy respektive bevarandestrategi. Därtill finns också framtagna riktlinjer

för digitalisering som styr arbetet med urval, produktion och publicering av digitaliserat material.

I förvärvspolicyn framgår att UUB ska förvärva material inom universitetets vetenskapsområden och att kvalitet, konsekvens och bredd ska prägla samlingarna (Uppsala universitetsbibliotek 2015). Där uttrycks också att UUB är ”ett forskningsbibliotek med ansvar att bygga samlingar med kvalitet och kontinuitet för forskning, högre utbildning och bevarande av kulturarvet”. För gallring ställs följande kriterier upp: ”årgångar av tidskrifter som finns i elektronisk form och som har en säker arkivering” samt ”dupletter och utjänta böcker”. I bevarandestrategin formuleras närmare att bibliotekets samlingar ska bevaras och tillgängliggöras på lång sikt för att vara till nytta för studier och forskning idag och i framtiden (Uppsala universitetsbibliotek 2018a, s. 2). Materialet ska förvaras säkert och hanteras varsamt. Men därtill tilläggs:

Bevarande kräver dock mer än bara en hyllplats i ett magasin, det krävs att materialet är sökbart och tillgängligt. Användningen och nyttan av de bevarade samlingarna är beroende av bibliotekets arbete med synliggörande och tillgängliggörande genom god metadata och digitalt tillgängliga kataloger. Digitalisering är i många fall ett viktigt komplement till fysisk bevarande av bibliotekets material, både som ett sätt att minska slitage och förstörelse och för att öka tillgängligheten. Digitalisering är däremot inte ett alternativ till fysiskt bevarande.

Uppsala universitetsbibliotek 2018a, s. 2

Bevarandestrategin är uppbyggd kring de två begreppen bruksvärde och bevarandevärde, där det förra syftar på ett värde för pågående studier och forskning medan det senare syftar på ett historiskt värde – kulturarv för framtiden. Övergången från bruksvärde till bevarandevärde kan dock vara svår att fastställa och det kan också skilja sig åt mellan olika materialkategorier liksom ämnen. Beträffande specialsamlingar slås emellertid fast att dessa representerar ett särskilt värde för Uppsala universitet och att de därför ska få speciell behandling, bevaras långsiktigt och inte gallras alls (Uppsala universitetsbibliotek 2018a, ss. 4–5). Utöver värde som källmaterial för forskning anses specialsamlingar ha ett värde *i sig själv* och ofta har också varianter och dubletter ett högt bevarandevärde.

I rapporten *Från bruk till bevarande: arbetet med en bevarandestrategi för Uppsala universitetsbibliotek* beskrivs arbetet med att ta fram bevarandestrategin närmare. En anledning till att man såg ett behov av en gemensam strategi för hela biblioteket var att de olika ämnesbiblioteken och kulturarvsavdelningen fick finansiering från olika håll, med följderna att skilda rutiner inom samlingsbyggande, gallring och bevarande utvecklades på de olika enheterna. Man ansåg att det behövdes en gemensam hantering av samlingarna och ett bättre samarbete inom biblioteket, samt

att arbetet skulle bli mindre personberoende och mer enhetligt med hjälp av gemensamma riktlinjer (Uppsala universitetsbibliotek 2018b, ss. 2–3).

I rapporten fördjupas resonemanget kring bruksvärde kontra bevarandevärde och där kopplas också strategin till en nationell kontext. Övergången från bruksvärde till bevarandevärde beskrivs som att intresset övergår till en annan målgrupp än ursprungligt, till exempel när medicinsk litteratur blir intressant för medicinshistoriker i stället för kliniker – ”Allt blir vetenskapshistoria till slut” (Uppsala universitetsbibliotek 2018b, s. 3). Bibliotekets arbete med förvärv, tillgängliggörande, gallring, magasinering och digitalisering sätts därmed i ett långsiktigt perspektiv med framtida behov i åtanke. I slutet av rapporten tas nationellt bevarande upp och det konstateras att det idag saknas en nationell strategi för tryckt och elektroniskt bevarande. ”Kungliga biblioteket har ett uppdrag att bevara det kompletta svenska trycket, men för övriga biblioteks bevarande och för allt annat material finns ingen samordning eller styrning.” (Uppsala universitetsbibliotek 2018b, s. 10). Vidare sägs att det finns önskemål bland många lärosätesbibliotek om ökad nationell samordning kring bevarande, då inget bibliotek kan spara allt. Också eventuella ändringar i pliktlagstiftningen nämns som en osäkerhet inför framtiden, och att UUB måste hitta nya strategier att bygga samlingar och trygga tillgången till detta material ifall pliktleveranserna skulle upphöra. Bevarandestrategin är i första hand ett stöd för UUB:s egna organisation men rapporten avslutas med en förhoppning om att den också kan bli en del i ett arbete med en strategi för nationellt bevarande.

Teoretiskt perspektiv

För att sätta in min undersökning av forskningsbibliotekens uppdrag och arbete med specialsamlingar i ett teoretiskt sammanhang har jag valt att utgå ifrån institutionell teori. Det är ett teoretiskt ramverk eller perspektiv snarare än en enhetlig teori, och kan användas för att undersöka hur institutioner följer formella och informella regler samt hur de påverkas av andra institutioner (Eriksson-Zetterquist 2009, ss. 5–6). Den institutionella teorin kan användas som ett alternativ till det vanliga antagandet om organisationer som rationella verktyg och i stället visa på andra faktorer som påverkar deras utformning.

Teorin växte fram i slutet på 1800-talet inom flera olika ämnesdiscipliner och det finns till följd av det ingen enhetlig definition av vad en institution är (Eriksson-Zetterquist 2009, s. 7). Institutionell teori har dock en grund inom sociologisk teoribildning och institutionsbegreppet förknippas i de flesta sammanhang med gemensamhet och en form av kulturella överenskommelser mellan människor (Jönsson, Persson & Sahlin 2011, ss. 9–13). Utmärkande för institutioner är också att de är trögrörliga – om de ändras för snabbt är de inga institutioner. Institutioner är alltså något varaktigt eller återkommande och besläktat med tradition, sed och kultur (Jönsson, Persson & Sahlin 2011, s. 52). Då det talas mycket om samhällsförändring, och fokus ligger på individen, kan institutionsbegreppet vara ett användbart redskap för att i stället synliggöra samhällets stabila strukturer samt hur tröghet och förändring relaterar till varandra (Jönsson, Persson & Sahlin 2011, s. 15).

Inom skolbildningen nyinstitutionell teori, även kallad institutionell organisations-teori, studeras närmare hur organisationer utvecklas och utformas (Jönsson, Persson & Sahlin 2011, s. 84). En grundläggande syn där är att organisationsstrukturen påverkas av krav och förväntningar från omgivningen, vilket kan vara såväl skrivna som oskrivna regler. För att vinna legitimitet och trovärdighet utformas organisationers formella struktur i enlighet med dessa normer och föreställningar. Inom teoribildningen ställs också frågan varför organisationer i hög grad liknar varandra, vilket även det kan förklaras med mekanismer såsom regler, föreställningar och normer, och att organisationer i hög grad imiterar varandra (Jönsson, Persson & Sahlin 2011, ss. 86–92).

Trots att institutioner kopplas ihop med stabilitet kan institutionella processer också förändra organisationer. Inom nyinstitutionell teori har till exempel forskning gjorts om hur institutioner utvecklas och förändras samt hur organisationsidéer sprids mellan dem (Jönsson, Persson & Sahlin 2011, ss. 98–99). Det man kan se är att nya idéer och ideal för organisationer inte sprids i ett vakuum, utan i vissa sammanhang och med hjälp av redskap såsom böcker, utredningsrapporter och konsulttjänster. Många idéer sprids också globalt och uppfattas som möjliga att applicera i en mängd olika verksamheter. Som ett exempel kan nämnas New Public Management som har spridits över hela världen sedan 1980-talet, och som kan sammanfattas till organisationsidéer där offentlig sektor blir alltmer företagslik och marknadsmässig (Jönsson, Persson & Sahlin 2011, ss. 100–101). Ett annat exempel, som präglar vår samtid, är krav och förväntningar på att organisationer ska vara transparenta och möjliga att granska och utvärdera, något som påverkar verksamheternas utformning (Jönsson, Persson & Sahlin 2011, ss. 102–103).

Institutionella förändringar kan ta lång tid och präglas av den tröghet som ofta förknippas med institutioner, men det finns också exempel på att institutioner kan förändras mycket snabbt. Här ger inte den institutionella teorin alla svar på varför förändring ibland sker långsamt och ibland snabbt, men ger en riktning mot att man behöver studera flera samverkande faktorer: individer, organisationer, regler, föreställningar och samhällsstrukturer. Därtill behövs även ett historiskt perspektiv inkluderas (Jönsson, Persson & Sahlin 2011, ss. 105–106).

I denna uppsats kommer den institutionella teorin användas för att undersöka vilka särskiljande drag det finns hos bibliotekstypen forskningsbibliotek och för att placera in uppsatsens empiriska material från KB och UUB i ett större sammanhang. Det jag framför allt kommer att ta fasta på är institutionernas utmärkande drag av trögrörlighet samt att institutioner och organisationer påverkas av olika strukturer i samhället. Genom att använda institutionsbegreppet hoppas jag kunna diskutera tendenser eller fenomen som säger något mer än de enskilda fall som jag valt att undersöka. Det teoretiska ramverket är tänkt att användas som ett verktyg för sådan generalisering.

Metodbeskrivning

För att undersöka mina forskningsfrågor har jag valt att använda intervju som metod för empirisk datainsamling. Nedan kommer jag att beskriva intervju som kvalitativ metod, hur urval av informanter och genomförande av intervjuerna har gjorts, forskningsetiska frågor som jag tagit ställning till samt hur jag valt att analysera materialet.

Intervju som kvalitativ metod

Intervju är en kvalitativ metod, vilket är ett övergripande begrepp för metoder som bygger på intervjuer, observationer och textanalyser, och som i motsats till kvantitativa metoder inte analyseras med hjälp av statistik (Ahrne & Svensson 2011, s. 11). Både studiesubjektens perspektiv och forskarens tolkningsarbete har inom kvalitativ metod en central roll. Viktigt att ta hänsyn till är dock att man i egenskap av forskare är en del av det man forskar om, och att man har med sig förväntningar och förställningar om det man ska undersöka – forskningsarbetet är därmed ingen neutral process. Även de personer som intervjuas eller observeras kan bli påverkade av situationen och agera på ett annat sätt än vanligtvis, vilket man också behöver ta i beaktande (Ahrne & Svensson 2011, s. 10).

Kvalitativ forskning ställer andra krav på trovärdighet och generaliserbarhet än kvantitativa metoder och det är därför extra viktigt att vara transparent och öppen med hur forskningen har genomförts. Eventuellt kan forskningen kompletteras med andra metoder eller typer av data för att visa på ett fenomenets komplexitet. Man kan också öka studiens trovärdighet genom att återkoppla till de personer som studerats och låta dem ge sina synpunkter på materialet, för att på så sätt validera resultaten (Ahrne & Svensson 2011, ss. 27–28). Genom att relatera studien till ett teoretiskt ramverk och begrepp kan man också tillämpa så kallad teoretisk eller analytisk generalisering, vilket är idén i föreliggande uppsats.

Urval och genomförande

För att undersöka hur KB och UUB arbetar med bevarande och tillgängliggörande av specialsamlingar, och få en inblick i hur arbetet organiseras och går till mer praktiskt, har jag valt att intervju en bibliotekarie som arbetar med specialsamlingar på respektive bibliotek. Jag har valt att intervju två utvalda nyckelpersoner som har lång erfarenhet och insikt i arbetet framför att intervju ett

flertal personer, då jag eftersträvat en fördjupad förståelse för dessa frågor. Ett fåtal intervjuer anser jag också varit lämpligt med hänseende till tid och uppsatsens omfång. Vidare har syftet med intervjuerna varit att exemplifiera hur två olika forskningsbibliotek tar sig an arbetet med specialsamlingar, vilket jag anser att de båda intervjuerna svarar mot.

Urvalet av informanter gjordes i samtal med min handledare. På UUB hade jag ett eget förslag på en person att intervjua som även min handledare kände till och godkände. På KB var det i stället min handledare som föreslog ett antal lämpliga namn, varav ett verkade särskilt passande. Jag tog sedan kontakt med dessa två personer genom att skicka en intervjufrågan via e-post där det framgick vad intervjuerna hade för syfte och i vilket sammanhang de skulle användas, det vill säga inom ramen för min masteruppsats. I mejlet stod att intervjuerna vid medgivande skulle spelas in men inte spridas vidare, att informanterna skulle anonymiseras i återgivningen samt att deltagandet var frivilligt och kunde avbrytas om så önskades. Om personen ville delta i undersökningen framgick det att en bekräftelse på att man tagit del av informationen, och samtyckte till att bli intervjuad, skulle skickas med vändande mejl. Då intervjuerna skulle genomföras i februari 2021, under pågående covid-19-pandemi, lade jag även till att intervjuerna kunde göras på distans om det var mer lämpligt utifrån rådande restriktioner.

Båda informanterna önskade genomföra intervjun på distans via Zoom. Efter att ha bokat in tid och datum med de båda personerna skickade jag ut en möteslänk ungefär en vecka före respektive intervjutillfälle. I samband med det skickade jag också intervjufrågorna för att de skulle ha tid att förbereda sig och för att jag vid intervjun skulle få mer genomtänkta svar. Frågorna utformades kring ett antal övergripande teman; som bevarande, tillgängliggörande och accession, samt styrkor, svagheter, möjligheter och hot beträffande bibliotekens arbete med specialsamlingar. Den fullständiga intervjuguiden finns att tillgå i uppsatsens bilaga.

Beträffande utformningen av intervjuerna valde jag att ha en semistrukturerad form där jag hade ett flertal förberedda frågor men där det också fanns möjlighet för mig som intervjuare att ställa spontana följdfrågor och utrymme för den intervjuade att fritt berätta om biblioteksverksamheten och sina arbetslivserfarenheter. Syftet var att på så sätt kunna anpassa frågorna efter situationen och genom en mer otvungen utformning få en bredare och mer nyanserad bild av informanternas arbeten. Vid båda intervjuerna använde jag inspelningsfunktionen som finns i Zoom. Jag transkriberade sedan intervjuerna kort efter genomförandet.

Forskningsetiska frågor

Vid intervjuerna har jag haft etiska aspekter i åtanke såsom informerat samtycke och anonymitet. Informerat samtycke innebär att personerna som intervjuas blir informerade om vad studien innebär och att de utifrån det har möjlighet att bestämma om de vill medverka eller ej (Ahrne & Svensson 2011, s. 31). Detta har jag som sagt tagit hänsyn till genom att i min intervjuförfrågan beskriva syftet med intervjuerna samt informera om att deltagande är frivilligt och när som helst kan avbrytas. Samtycke gällande inspelning har också tagits i beaktande. Informanterna har även informerats om att de kommer att anonymiseras i uppsatsen. Jag kommer därmed inte att nämna informanternas namn eller kön i återgivningen av intervjuerna, utan i stället använda orden ”informanten” eller ”hen”. Total anonymitet är dock svår att uppnå när det handlar om ett fåtal personer som har så pass speciella arbetsuppgifter som i föreliggande fall, och det är möjligt att det för en insatt person går att förstå vilka individer det handlar om. Jag har likväl gjort bedömningen att intervjumaterialet inte avslöjar några känsliga personuppgifter och därför kan publiceras.

Återgivning och analys av materialet

Jag har valt att först redogöra för intervjuerna och sedan analysera materialet i två efterföljande avsnitt: en jämförande analys mellan KB och UUB:s arbete med specialsamlingar och en analys utifrån institutionell teori, vars grundtankar jag redogjort för i tidigare teorikapitel. All information om de två bibliotekens arbete som presenteras i återgivningen av intervjuerna kommer från informanterna. Under rubriken ”styrkor, svagheter, möjligheter och hot” har jag använt mig av en SWOT-modell¹ för att organisera informanternas utsagor efter dessa fyra kategorier. Det är dock fortfarande informanternas uppfattningar som återges där, och inte mina egna åsikter. Det är deras utsagor som sedan utgör underlaget för min analys. I den jämförande analysen har jag valt ut delar från intervjuerna som visar på likheter och skillnader mellan biblioteken, och i den teoretiska analysen har jag valt ut delar som går att koppla till institutionell teori – framför allt till det för institutioner utmärkande draget av trögrörlighet.

¹ Förkortningen SWOT kommer av de engelska orden Strengths, Weaknesses, Opportunities, Threats, och är en analysmetod för att identifiera vad som fungerar bra respektive mindre bra inom en verksamhet samt vad det finns för potentiella möjligheter och hot i framtiden.

Resultat och analys

I detta kapitel behandlas undersökningens resultat och analys. Resultatet av den empiriska datainsamlingen kommer att presenteras genom en återgivning av de två genomförda intervjuerna med bibliotekarier som arbetar med specialsamlingar på KB respektive UUB. Därefter följer en jämförande analys av bibliotekens arbete, utifrån framträdande likheter och skillnader, och därpå en analys i förhållande till det teoretiska ramverket institutionell teori.

Jag har valt att återge intervjuerna i en löpande text utifrån ett antal centrala teman som följer strukturen för mina intervjufrågor. Under varje tematisk rubrik behandlas för enkelhetens skull först KB och sedan UUB. De direkta citaten från informanterna är redigerade till skriftspråk men är innehållsmässigt oförändrade.

Intervjuer

Presentation av informanter

Informant 1 är bibliotekarie på KB och har arbetat där i drygt tjugo år. Hen har utöver bibliotekarieutbildning även läst en del latin och gått några distanskurser men har i övrigt ingen specialutbildning specifikt för specialsamlingar. Informant 1 ansvarar för KB:s magasinsplanering och arbetar med boksamlingar och särskilda boksamlingar, som de kallas på KB. För arbetet finns ingen nedskrivna arbetsbeskrivning mer än att de anställda är placerade i BESTA-koder². Närmare detaljer kring arbetsuppgifter formuleras sedan i utvecklingssamtalen.

Informant 2 är bibliotekarie på UUB och har arbetat där i fem år (men har lång erfarenhet av arbete med specialsamlingar från tidigare arbetsplatser inom bibliotekssektorn). Hen har utöver bibliotekarieutbildning även en fil.kand. i humanvetenskap och har på senare år också läst bokhistoria på distans. Kunskap om specialsamlingar och äldre tryck har dock förvärvats genom arbetslivserfarenhet samt genom kontakter med tidigare arbetsplatser där det funnits specialister att fråga. Specifika färdigheter kring katalogisering av äldre tryck har informanten till exempel lärt sig av en medarbetare på KB. De främsta arbetsuppgifterna som informant 2 har är att tjänstgöra i specialläsesalen, arbeta med att besvara frågor om

² BESTA är ett system för att gruppera statliga befattningar efter arbetsuppgifters innehåll och svårighetsgrad för att ta fram lönestatistik, gemensamt utvecklat av Arbetsgivarverket, OFR, Saco-S och Seko.

äldre tryck i ”second line”³ och katalogisering av äldre samlingar och specialsamlingar. Sedan arbetar hen också med att sprida kunskap om specialsamlingar i sociala medier och är delaktig i en grupp som har hand om utställningarna i utställningssalen på Carolina Rediviva. Inte heller informant 2 har någon arbetsbeskrivning, utan det är en muntlig överenskommelse och arbetsuppgifterna kan komma att ändras över tid. Enligt informanten finns det dock klara och tydliga förväntningar på vad man ska göra trots att det inte är skriftligt formulerat (om informant 1 också anser det framgår inte av intervjun).

Definition av specialsamlingar

På KB används inte begreppet specialsamlingar. Informant 1 berättar att det ”för länge sedan” fanns en avdelning för specialsamlingar som inkluderade annat material än boksamlingar, såsom handskrifter, kartor, bilder, affischer, vardagstryck och dagstidningar. Men när avdelningen avvecklades slutade man även att använda det namnet. De boksamlingar som skiljer sig från de ordinarie samlingarna på KB kallas i stället för särskilda boksamlingar, och är drygt 150 till antalet. Det närmsta en definition man kommer av vad som ingår i dessa är enligt informanten formuleringen ”tematiska samlingar om böcker och bokproduktion”. Det är dock inte bara böcker som ingår i de särskilda samlingarna utan också exempelvis bokbinderiarkiv, boktryckeriarkiv och annat arkivmaterial i form av föremål. Övriga boksamlingar, inklusive äldre tryck, ingår generellt sett i de ordinarie boksamlingarna. Annat material än böcker utgör egna samlingar och benämns till exempel som kartsamlingen, bildsamlingen, affischsamlingen och vardagstrycksamlingen.

På UUB definieras specialsamlingar som allt tryckt material före och till och med 1850, både svenskt och utländskt. Där ingår även allt handskriftsmaterial, arkiv, kartor och bilder, och musikalier (tryckta och handskrivna noter). Det finns också någon enstaka specialsamling som innefattas, såsom den svenska Linnésamlingen. Sedan ett par år tillbaka är det just ordet specialsamlingar som används på UUB, och även avdelningen som informant 2 tillhör har fått namnet specialsamlingar. På engelska har avdelningen länge hetat Special Collections Division, men på svenska hette den tidigare avdelningen för kulturarv. Vid en omorganisation valde man dock att döpa om den till avdelningen för specialsamlingar, då man såg det som en etablerad term även på svenska och att andra bibliotek använde det ordet för att beskriva motsvarande samlingar. Informanten understryker att ordet special i

³ ”First”- och ”second line” är ett sätt att organisera kundserviceverksamhet på som bygger på tanken att de som arbetar i det första ledet besvarar frågor av generell karaktär, medan mer komplexa och nischade frågor hänvisas vidare till experter på olika områden i det andra ledet.

specialsamlingar syftar på att samlingarna behöver hanteras på speciella sätt, beroende på sin bräcklighet eller unicitet. Det finns också speciella regler kring katalogisering av specialsamlingar jämfört med annat material. Specialsamlingar har därmed speciella behov.

Organisation

Enligt informant 1 är det svårt att svara på exakt hur många som arbetar med de särskilda samlingarna på KB, men uppskattningsvis är det 15 personer som arbetar med dem mer eller mindre. Informanten arbetar tillsammans med andra kollegor med att katalogisera samlingarna i systemet Arken, beskriver och ordnar upp dem. Sedan finns det även andra som jobbar med uppordning, donationsförfaranden, konservering och bokbinderi. Därtill finns kollegor som har någon specialkompetens eller specialintresse och som jobbar med någon enstaka samling. Då det nyligen skett en omfattande omorganisation på KB är det svårt för informanten att närmare beskriva hur organisationen kring samlingsarbetet ser ut, eftersom det ännu inte är helt bestämt. I den tidigare organisationen fanns en "samlingsgrupp" som arbetade med både ordinarie och särskilda boksamlingar och dit även konservatorer och bokbindare hörde. Separat fanns en "äldre tryck-grupp" som var en tvärgrupp bestående av cirka 10 personer från olika delar av samlingsverksamheten, där också donationsförfrågningar hanterades.

För närvarande finns det ingen som jobbar med att katalogisera äldre tryck på KB, utan den funktionen är vakant. För de särskilda samlingarna har man gått över till katalogisering i Arken, vilket från början var ett system för arkiv men där nu även de särskilda boksamlingarna beskrivs. Informanten berättar att man där kan beskriva samlingar hierarkiskt vilket är bra för de särskilda boksamlingarna som ofta är mer intressanta för sin proveniens (tidigare ägarskap och hur de har kommit till KB) än vilka specifika böcker som ingår i dem. "Om det är en författares boksamling till exempel, så kanske det är mer intressant vilka dedikationer det finns i den. Så då har vi valt den modellen."

På UUB finns en avdelning för specialsamlingar och inom den en arbetsgrupp för äldre tryck och (tryckta) specialsamlingar, där informant 2 ingår. Avdelningen består av 28 personer men av dessa jobbar cirka 10 personer inte heltid. Några har också delade arbetsuppgifter mellan olika avdelningar och minst två personer är tjänstlediga på deltid för att bedriva forskning på annat håll. Så trots att det är 28 huvuden motsvarar det ungefär 20 heltidstjänster. Inom avdelningen finns flera arbetsgrupper, som ansvarar för olika arbetsuppgifter, som i vissa fall har en

sammankallande person och i andra fall inte. Det finns dock endast en chefsfunktion och det är avdelningschefen. Mellan arbetsgrupperna finns ett nära samarbete, till exempel med dem som arbetar med konservering och bokvård.

Bevarande

Informant 1 beskriver att det på KB finns generella riktlinjer kring bevarande som gäller för alla bibliotekets samlingar. Riktlinjerna gäller till exempel magasin, hantering, filmning, säkerhet och digitalisering. Det finns inga specifika policydokument för de särskilda samlingarna utan de allmänna reglerna kan appliceras även på dessa. Informanten berättar att de flesta av KB:s boksamlingar står i Humlegårdens magasin, vilka är klimatanpassade för papper. Sedan har KB magasin på andra platser också, bland annat i Bålsta där lokalerna inte är klimatanpassade till den standard som skulle vara önskvärd. Den övervägande majoriteten av boksamlingarna förvaras dock i klimatanpassade magasin. Vidare är personalens tillgång till magasinerna begränsad av säkerhetsskäl. I Humlegårdens 20 magasinrum är samlingarna ordnade efter materialtyp, så att exempelvis handskrifterna står för sig och då har endast personal som jobbar med handskrifter tillgång till just de magasinerna. Det arbetas också med förebyggande säkerhetsarbete i händelse av någon olycka, såsom brand eller vattenläcka. I samarbete med konserveringen och säkerhetsfunktionen på KB har det till exempel tagits fram akutlådor som står på varje våningsplan innehållande första hjälpen-utrustning för samlingarna.

Kunskapen som krävs för att arbeta med de särskilda samlingarna på KB förvärvas oftast på plats. Mycket av arbetet består av retroaktiv uppordning av samlingar som funnits ganska länge, och inte så många nytillskott. Samlingarna är som tidigare nämnts drygt 150 till antalet och är olika komplexa. Informanten beskriver att det kan handla om allt från primär förvaring i kapslar och mappar till sekundär förvaring på hyllor, om materialet ska ligga ner eller stå upp, och liknande ställningstaganden. När det gäller principen för uppordning av personarkiv finns det arkivförordningar med en viss standard att följa, men för samlingar kan det se ut på många olika sätt. ”Där har vi en praxis, man får gå med och lära sig och sedan får man använda sin fantasi ganska mycket.” Upplärning av ny personal och kompetensöverföring inom personalgruppen sker genom att man går bredvid och arbetar tillsammans och på så sätt utvecklas mer och mer. ”Då finns det ofta mindre delar av en samling man kan få ta itu med i samarbete, så lär man sig genom att arbeta praktiskt. Det är väl vår erfarenhet att det är det bästa sättet att lära sig.”

Informant 2 berättar att det på UUB finns en bevarandeenhet som har hand om bevarande på lång sikt och ser till exempelvis klimatet i magasinen, speciellt den person som är förste konservator på biblioteket. Det finns också en intendent för hela huset som är behjälplig om något behöver ordnas med klimatanläggningen. Vissa av bibliotekets magasin är klimatanpassade men inte alla; den 150-åriga byggnaden Carolina Rediviva har dock tjocka väggar som gör att klimatet ändå är godtagbart. I magasinen står specialsamlingar och ordinarie samlingar blandade, åtminstone böcker från år 1500 till 1962. ”Så det kan stå en bok från 1962 jämte en, och det gör det också, jämte en bok från 1501. /.../ Så det är lite spännande, det är roligt, man vet aldrig vad man stöter på även om man letar efter en modern bok.” Inkunabler⁴ fram till 1500 står separat i ett speciellt magasin och modernt material efter 1962 står också för sig. Vilka medarbetare som har tillgång till vilka magasin är begränsat. Liksom på KB har man främst tillgång till de magasin som innehåller det material man arbetar med.

Särskilda rutiner finns för dem som arbetar i specialläsesalen och för hur man hanterar olika material, till exempel när man ska ha vantar och dylikt. Internt finns också rutiner kring framtagning och utlån men dessa hålls av säkerhetsskäl hemliga för allmänheten. Annars följer man ordinarie riktlinjer om hur man bör hantera olika material, som exempelvis går att finna hos Riksantikvarieämbetet. Genom bokvården och bevarandepersonalen brukar de som arbetar med specialsamlingar också bli uppdaterade om olika rutiner och riktlinjer, och dessa personer kan också ta fram nya rutiner om det finns särskilda behov. Till exempel har man nu under pandemin velat förhindra att besökare tvättar sig med handsprit precis innan de går in i specialläsesalen och läser i någon pergamenthandskrift, då det fräter på materialet. Bevarandepersonalen har då tagit fram en rekommendation på vilka våtservetter man kan använda i stället, som är renande och bakteriedödande men samtidigt skonsamma mot materialet. ”Så vi är bortskämda på det sättet, vi behöver inte tänka på varje detalj själva, utan det finns personal som har som jobb att se till de bitarna.” Vidare har även UUB en krisplan om någon olycka skulle inträffa. Det finns en säkerhetskalendarer som alla anställda på Uppsala universitet får och som också innefattar biblioteket. I specialläsesalen och vid andra informationsdiskar finns även överfallslarm som går både till väktare och till polis. Brandövningar sker också minst varje år och då i synnerhet kring specialsamlingar.

Den kunskap som krävs för att arbeta med specialsamlingar lär man sig främst på plats. Man ska vara utbildad bibliotekarie eller arkivarie (beroende på vad man ska

⁴ Inkunabel är en tryckt bok från boktryckarkonstens begynnelsekedje fram till och med år 1500.

jobba med) och därtill efterfrågas ofta någon specialkompetens som kan komplettera den kunskap som redan finns i personalgruppen. Nyligen gick en person i pension som hade väldigt mycket kunskap och lång erfarenhet, och då fick en kollega gå bredvid den personen i nästan ett år och sedan överta vissa arbetsuppgifter. Att det finns tid till sådan kompetensöverföring är dock ovanligt. Ofta blir det ett glapp mellan att en person slutar och att en ny anställs. Vanligtvis sker kompetensöverföring genom att man försöker lära av varandra, frågar om det man inte redan kan och bollar idéer sinsemellan.

Enligt informanten används inte några särskilda handböcker i arbetet utöver att man följer exempelvis Libris riktlinjer för katalogisering av äldre tryck. Dock kan det hända att informanten har användning av Isak Collijns volymer om Sveriges bibliografi, där det svenska trycket före 1500 och 1600 avhandlas. I slutet av 1800-talet och större delen av 1900-talet fanns flera tunga namn (som nämnda Isak Collijn samt Otto Walde) som skrivit en mängd artiklar och annat material som finns i arkiven på UUB: ”Och det är faktiskt så att vi får gräva en hel del i det också, så vi tar även tillvara den kunskap som är nedtecknad på olika sätt.”

Tillgängliggörande

Tillgängliggörande av de särskilda samlingarna på KB sker på ett flertal sätt. I första hand handlar det om framtagning av beställt material. Informant 1 berättar att de samlingar som är särkatalogiserade i Libris går att beställa via KB:s vanliga katalog Regina, och då sker framtagning på samma sätt som av ordinarie samlingar. Är samlingen beskriven på en mer övergripande nivå krävs det ofta i stället att någon av handläggarna som har specialkunskaper om samlingarna får leta reda på materialet: ”Det blir som en referensfråga ofta, att man i samtal med beställaren eller frågeställaren får leta fram lämpligt material.” Det beställda materialet läses sedan i specialläsesalen. Om det gäller någon väldigt dyrbar eller ömtålig, skör bok som finns digitaliserad försöker man styra om beställningen till den digitaliserade versionen.

Men är det en forskare som har anledning att titta på ett original så försöker vi alltid se till att man kan göra det. Och digitaliseringen har ju inte kommit igång sådär jättemycket än, vi hoppas ju på det med den nya organisationen här. Det finns stora behov.

Informant 1

Vidare sker tillgängliggörande också genom utställningar i montrar och vid evenemang, exempelvis har man satsat mycket på Kulturnatten: ”Sist, det var väl ett par år sedan, då ställde vi ut ett helt bokbinderi, vi har en samling som heter

Hedbergs bokbinderi, och så stod vi hela kvällen och pratade och fick många besökare.”

Sedan har KB också en samlingsblogg där informanten och en kollega skriver olika inlägg om samlingarna (Figur 1). Inläggen kan handla om någon intressant detalj ur samlingarna eller hur arbetet går till mer generellt när man uppordnar, hanterar och transporterar samlingar. Blogginläggen innebär en möjlighet för personalen att fördjupa sig i samlingarna, men därutöver bedriver de ingen egen forskning. KB har också ett Facebook-konto som drivs av bibliotekets kommunikatörer men där medarbetarna kring samlingarna ofta bidrar till innehållet. Kunskapsförmedling kring samlingarna sker också genom samarbeten med olika utbildningar, exempelvis Konstfack och deras grafiska utbildningar samt en del bokbindarutbildningar, där studenterna får komma på visningar. ”Så vi har visningar i vårt visningsrum och pratar kring något tema: boken som objekt, typografi eller bokband, KB:s historia eller något annat speciellt tema.” Studiebesök har man fått avstå ifrån under det senaste året men det avser man återuppta när omvärldsläget ser bättre ut.

Samlingens historia

I KB finns en samling förgyllningsstämplar för bokbandsproduktion. Stämplarna förvärvades i mitten av 1900-talet från flera stora bokbinderier: Bernhard Andersson, Esselte Herzog, Hedberg och Stadtlander. KB:s stämpelsamling är en av världens största. Handstämplarna uppgår till ungefär 12 500 stycken. Huvudparten av samlingen är från 1600–1900-talet, men vissa av stämplarna kan dateras till 1400–1500-talet enligt köpehandlingarna. Bokbinderierna och stämplarna är representerade i KB:s och andra biblioteks samlingar.

Bokryggar med handförgyllning med stämplor av olika slag. Hedbergs bokbinderi.

Mitt hjärta vart tog du vägen?

7 november 2019

📍 Särskilda boksamlingar

Stort som en knuten näve. Vikt cirka 300 gram. Blodrött. Sammetslent.

Bland de tusentals böcker som varje år inkommer till Kungliga biblioteket genom pliktleverans, inköp eller gåva, finns det några som berör mer än andra. När en helt vanlig arbetsdag inleds med ett oväntat möte – med en över 300 år gammal nykomling ämnad att tjusa och förföra – vem kan då undgå att bli kär?

Figur 1: Inlägg från KB:s samlingsblogg den 4/5–2020 respektive den 7/11–2019, <https://www.kb.se/hitta-och-bestall/samlingsbloggen.html> [2021-04-02].

På UUB sker tillgängliggörande av specialsamlingar på likartat sätt. Om materialet finns katalogiserat i Libris kan beställningen göras direkt i UUB:s lokala katalog Disa och hamnar då hos dem som jobbar med allmän bokframtagning. Material som inte finns i någon lättillgänglig katalog eller är svårt att hitta går att beställa via ett annat formulär på webben och hamnar då i stället hos dem som arbetar med specialsamlingar. Det beställda materialet plockas upp till speciella låsta skåp för att sedan lånas ut till specialläsesalen. Lånetider för specialsamlingar är samma som för modernt material men med den skillnaden att det bara får läsas på plats i specialläsesalen. Om materialet är så skört, ömtåligt eller unikt att det har blivit digitaliserat, så spärras det från utlån. Då måste låntagaren be att få se materialet för något visst ömmande ändamål och ärendet får gå via cheferna högre upp i organisationen. Detta gäller dock endast om materialet finns tillgängligt i digital form.

På UUB används den egenutvecklade databasen Alvin, ett repositorium för att lagra digitala bilder, som drivs i konsortieform tillsammans med universitetsbiblioteken i Göteborg och Lund. Informant 2 berättar att digitaliseringen sker efter förfrågan från användarna och att man även digitaliserar hela ämnesfack. Ofta prioriteras dock det som är fullständigt unikt, så det är i första hand handskrifter, bildmaterial och handritade kartor som digitaliseras.

Det äldre trycket, oftast finns det ju ett tryck till någon annanstans, så då blir det lite mer nedprioriterat. Men nu ska det ju sätta igång, eller har redan, satt igång ett större projekt på nationell nivå att digitalisera det svenska kulturarvet även i tryckt form, så där kommer vi väl in lite mer med det riktigt gamla också så småningom.

Informant 2

Annars sker tillgängliggörande också genom utställningsverksamhet och sociala medier. Det finns en utställningssal på Carolina Rediviva, som är stängd just nu under pandemin, men som i vanliga fall används för att visa upp vilka specialsamlingar som finns på UUB. När utställningslokalen åter kan öppnas planeras det att hållas ett antal temadagar med både folk inifrån huset och experter från universitetet som pratar kring vissa teman. Exempelvis har man tänkt ha en Carta Marina⁵-dag och i anslutning till det även föredrag om helt andra kartor. Det finns också ett Facebook-konto för hela UUB där det ibland läggs ut något om specialsamlingar och därutöver ett Instagram-konto specifikt avsett för specialsamlingar som informanten själv driver: @uppsalaunilib_treasures (Figur 2).

Men det var mitt initiativ, det var för att jag skulle få utlopp för allting jag såg som jag tyckte var fint, och därför blir det ju också väldigt vinklat utifrån vad jag tycker är kul, det vill säga

⁵ Carta Marina är den äldsta någorlunda korrekta kartan över Norden och Baltikum. UUB:s exemplar från 1539 finns digitaliserad i Alvin: <https://www.alvin-portal.org/alvin/view.jsf?pid=alvin-record:88495> .

små materiella detaljer, oftast på bokband. Och där kan man också följa vad jag jobbar med; om det är väldigt mycket inkunabler ett par veckor då är det för att jag är där i samlingarna, och är det väldigt mycket något annat några andra veckor då är det för att jag jobbar med det.

Informant 2

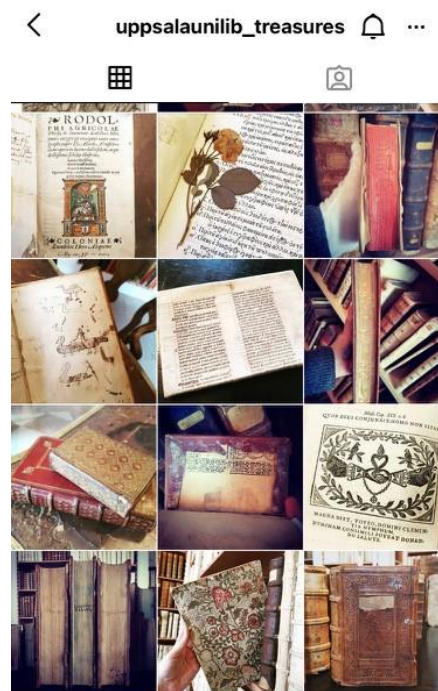
Informant 2 poängterar dock att vad gäller äldre tryck så är katalogisering det främsta sättet att tillgängliggöra samlingarna på. Liksom andra svenska forskningsbibliotek katalogiserar UUB materialet i den nationella katalogen Libris, och varje gång man lägger in någonting nytt så syns bibliotekets samlingar lite mer. ”Och de kommer också med i WorldCat, så hela världen ser i de stora databaserna vad vi har för material. Det kommer man inte undan, det är faktiskt den största reklampelaren för oss, det är att visa upp vad vi har i bibliotekskatalogerna.” Mycket av det äldre materialet på UUB är okatalogiserat. Ofta finns det i Aurivillius och Inventariet (katalog och förteckning över de böcker och tidskrifter som fanns i UUB till och med år 1796), men få människor vet hur man ska leta där eller ens att det finns. ”Så vi katalogiserar så mycket vi kan och dessutom med boken i handen eftersom man beskriver en bok helt annorlunda än vad man gjorde på 1700-talet till exempel. /.../ Det är jätteroligt, jobbet kommer aldrig ta slut här, under min livstid i alla fall.”

Enligt informanten bedriver också de flesta i personalen någon form av egen forskning i samlingarna. För det mesta räcker inte tiden till men det uppmuntras ändå från den högsta ledningen.

Och där märker jag ju en stor skillnad till andra ställen jag varit på, att vi känns så oerhört mycket närmare universitetet, och väldigt många som kommer med sina specialkompetenser har forskat och funnits vid universitetet och sedan tar de med sig det hit. Jag har minst två av mina fem kollegor som håller på med äldre tryck som även är docenter i sina ämnen /.../ så det känns väldigt nära forskningen här, inte bara vår kontakt med forskare utan även forskningen.

Informant 2

Informanten har själv skrivit ett antal artiklar tillsammans med bland annat forskare på universitetet och med bibliotekariekollegor i andra länder. Det händer också att det kommer ut jubileumsböcker från UUB av olika anledningar, just nu är det aktuellt med 400-årsjubileum, och då uppmuntras alla medarbetare att bidra med artiklar. Men ofta blir det då personalen som arbetar med specialsamlingar som har något speciellt att skriva om.

Figur 2: Ett inlägg från UUB:s Instagram @uppsalaunilib_treasures den 10/11–2020 samt en översiktssbild över flera inlägg [2021-04-02].

Accession

Nyförvärv av särskilda samlingar förekommer på KB men enligt informant 1 handlar det om mindre än fem samlingar per år, vanligtvis en eller två samlingar. KB får många donationsförfrågningar men då är det oftast för att komplettera samlingarna, och ofta enstaka böcker som går in i de ordinarie samlingarna. Men ibland dyker det upp mer sällsynta förfrågningar: ”Till exempel förra året kom det en fråga från en bokbindare som hade ägnat sig åt dekorerade papper, som hade skapat papper, om vi ville ta över hennes kvarlåtenskap. Så det blev en kapsel med vackra papper.” Sedan är det vissa av de särskilda samlingarna som växer, till exempel en samling för konstnärsböcker som byggs på med pliktexemplar och gåvodonationer som är lämpliga att placera där. Det finns också en typografisk samling med stilprover och bokobjekt (konstverk och andra objekt som anspelar på bokens form, men som inte kan läsas) där man samlar högt och lågt. Samlingen innehåller bland annat en Christo-bok⁶ och sist byggdes samlingen på med en ukrainsk chokladask som ser ut som en bok, med tillhörande lacksigill i plast.

⁶ Syftar på ett konstverk av konstnärsparet Christo & Jeanne-Claude (1935–2020), kända för att svepa in byggnader och föremål i tyg. Länk till samlingsposten i Arken: <https://arken.kb.se/se-s-sbs-288-bo-4-1>.

Ibland kommer det också mer omfattande donationer av boksamlingar till KB, som för några år sedan då man tog över ett 1700-talsbibliotek från Säbylunds herrgård. Flytten av biblioteket krävde mycket planering och även särskild expertkunskap om konservering, och var enligt informanten väldigt spännande att arbeta med.

Också på UUB tillkommer det nytt material till specialsamlingarna, särskilt när det gäller donationer av arkiv med någon koppling till universitetet. Det händer också att det kommer donationer av större boksamlingar men det sker mer sällan. Aktivt förvärv sker främst av kartor och bilder, och av konst på papper såsom gravyrer och foton. Mindre förvärv och enstaka gåvor vad gäller äldre tryck förekommer också, exempelvis köpte UUB in ett antal krigsbyten ur en privatsamling som såldes i somras.

Och då bygger man ju på de historiska samlingarna kan man säga. Det är inte mycket nytt utan då är det, som när jag sa aktivt förvärv av kartor, då kan det vara handritade kartor från 1700-talet, alltså ofta lite äldre saker som man inte vill ska lämna landet.

Informant 2

Linnésamlingen är ett exempel på en växande specialsamling som man även bygger på med modernt material. Carl von Linné, som är en av Uppsala universitets mest berömda professorer genom tiderna, har också ärats genom att UUB för några år sedan köpte in ett porträtt av honom på auktion, som nu hänger i utställningssalen på Carolina Rediviva.

Samarbeten och kompetensutveckling

På KB har man inga formella samarbeten med andra bibliotek just kring de särskilda samlingarna, även om enstaka medarbetare har kontakter. Informant 1 nämner dock att man är med på e-postlistan "Special Collections" som UUB tagit initiativ till, ämnad för bibliotekspersonal som jobbar med specialsamlingar i Sverige, och att man får gå på konferenser och studiebesök där man kan utbyta kunskaper och erfarenheter. När det kommer till kompetensutveckling är det i övrigt det praktiska arbetet som ger kompetens. Personalen har rätt att ta tjänstledigt för studier men det är svårt att få till i vardagen, enligt informanten. "Men vi uppmuntras ju alltid /.../ får ofta åka på konferenser och sådär om vi vill. Men till exempel skulle jag vilja bedriva lite egen forskning, jag har haft någon idé, men det är svårt att få plats med det i vardagen."

Även på UUB sker kontakt med andra bibliotek kring specialsamlingar främst på personnivå, mellan kollegor. Den ovan nämnda e-postlistan används också, till exempel för att bjuda in till seminarier om specialsamlingar. Sedan deltar UUB i

Alvin som är ett samarbetsprojekt mellan flera bibliotek och därutöver i ett antal mindre nätverk, särskilt på internationell nivå. UUB har till exempel representanter i The International Federation of Library Associations and Institutions (IFLA) olika arbetsgrupper, bland annat i arbetsgruppen för specialsamlingar. Informanten och en kollega är också med i två olika nätverk kring jesuitkollegiers bibliotek, vilket handlar om krigsbyttessamlingar som man nu försöker rekonstruera och katalogisera.

Speciellt arbetar vi nära kollegor i Riga och Poznań men även övergripande över hela Centraleuropa. /.../ Det är roligt för man kommer väldigt nära kollegor från andra länder på det sättet, så man verkligen känner att de är kollegor precis som våra kollegor man träffar i fikarummet här.

Informant 2

Utbyte mellan olika bibliotek sker också genom konferenser och seminariedagar. Sedan finns det möjlighet att söka resestipendier för vidare kompetensutveckling i form av kurser eller konferenser utomlands. Detta är dock något som medarbetarna får söka upp och föreslå själva, vid sidan av den vanliga verksamheten.

Styrkor, svagheter, möjligheter och hot

Kungliga biblioteket

<p style="text-align: center;">Styrkor</p> <ul style="list-style-type: none"> • Bra rutiner. • Väl inarbetat samarbete mellan olika yrkesgrupper. • Kompetenta och hjälpsamma medarbetare. • Arken fungerar bra. 	<p style="text-align: center;">Svagheter</p> <ul style="list-style-type: none"> • Finns mycket att göra med katalogisering och digitalisering. • Skulle behövas mer tid till bevarandeinsatser och att beskriva samlingarna på en djupare nivå.
<p style="text-align: center;">Möjligheter</p> <ul style="list-style-type: none"> • Digitalisering som komplement till katalogisering. • Utvidgat samarbete med andra bibliotek kring Arken. 	<p style="text-align: center;">Hot</p> <ul style="list-style-type: none"> • Mycket fokus på digitalisering gör att det är svårt att få gehör för samlingsarbetet. • Samlingarnas plats i den nya organisationen?

Enligt informant 1 är de främsta styrkorna på KB, med avseende på de särskilda samlingarna, att man har bra rutiner för arbetet och ett väl inarbetat samarbete mellan olika yrkesgrupper såsom konservatorer, bokbindare, lokalansvariga, samt de som arbetar med katalogisering och donationer. Arbetet är konstruktivt och medarbetarna hjälpsamma, kompetenta och intresserade. Informanten tycker också att systemet Arken fungerar bra och är glad över att man äntligen har en plats att katalogisera de särskilda samlingarna på.

En svaghet som informanten ser är emellertid att det fortfarande finns mycket kvar att göra med katalogisering och likaså med digitalisering. De särskilda samlingarna är katalogiserade på en övergripande nivå, men med hjälp av digitalisering skulle man kunna göra materialet tillgängligt även visuellt. Informanten berättar att en digital bild exempelvis skulle underlätta när man beskriver ett bokbinderi med dess tillhörande föremål: "Ofta känner man att en bild skulle säga så väldigt mycket mer." Enligt informanten kommer man aldrig kunna katalogisera varje enskild bok i de här samlingarna men med hjälp av digitalisering skulle man kunna tillgängliggöra på andra sätt: "Jag tog exemplet förut med författares bibliotek, då skulle vi kunna fotografera av bokryggarna, så skulle användarna kunna 'browsa' på det viset. Digitalisering är en väldigt stor möjlighet tror jag."

En annan möjlighet som informanten ser är också att utvidga samarbetet kring Arken. Även Umeå universitetsbibliotek har lagt till sina specialsamlingar i systemet och fler institutioner kommer att ansluta sig. Det ger en möjlighet att länka till Libris och andra biblioteks samlingar, och därigenom nå ut i världen och få användarna att hitta till samlingarna.

Något som informanten skulle vilja göra om det fanns mer tid är bevarandeinsatser såsom att kapsla om (byta ut gamla pappkapslar), se till att materialet står/ligger på bästa sätt och att beskriva samlingarna på en djupare nivå: "Fördjupning i samlingarna helt enkelt, det har vi inte riktigt tid med." Informanten ser också en utmaning i att få gehör för samlingsarbetet när alltmer fokus läggs på digitalisering, och att digitalisering ofta ses som en lösning i stället för ett hjälpmedel.

Det är så väldigt mycket fokus på digitalisering överallt, i vår nya organisation och i biblioteksvärlden. Att få gehör för det här att samlingarna fortfarande måste vårdas och beskrivas annars kommer vi inte ha någonting att digitalisera, eller vi kommer inte kunna hitta det, veta hur vi ska beskriva det. Så att få den där jämvikten, det är en utmaning.

Informant 1

Informanten upplever att just de särskilda samlingarna har en perifer plats i organisationen. Biblioteksledningen blir ofta förtjusta och imponerade när de blir

visade de särskilda samlingarna, till exempel samlingen av historiska bokband, men det läggs sällan tonvikt på dessa när det kommer till diskussioner om strategier och digitalisering. Just nu är det andra samlingar som står i fokus: ”Dagstidningar är ju väldigt stort, och det är klart, det är jättevärdefullt forskningsmaterial. Så det förstår man. Men nej, det känns som man hela tiden behöver bedriva ett lobbyarbete för samlingarna, det som vi har.”

Uppsala universitetsbibliotek

<p style="text-align: center;">Styrkor</p> <ul style="list-style-type: none"> • Stora samlingar. • Nära kontakt med forskningssamhället. • Bra system kring schemaläggning för olika pass. • Jobbar nära varandra, bra samarbete mellan kollegor. • Ledningens syn på specialsamlingarna. 	<p style="text-align: center;">Svagheter</p> <ul style="list-style-type: none"> • Stora samlingar innebär en svårighet att orientera sig och ha den breda kunskap som behövs. • Borde vara fler, ha mer tid för varje ärende samt dokumentera mer. • Skulle behövas mer tid till katalogisering. • Svårt att rekrytera specialkompetenser.
<p style="text-align: center;">Möjligheter</p> <ul style="list-style-type: none"> • Synliggörande genom digitalisering, katalogisering och sociala medier för att öka intresset för specialsamlingar (och därigenom också skapa ett underlag för framtiden). 	<p style="text-align: center;">Hot</p> <ul style="list-style-type: none"> • Tillkommer arbetsuppgifter utan att något tas bort – leder till omprioriteringar i arbetet. • Annan ledning och organisation i framtiden skulle kunna äventyra arbetet med specialsamlingarna.

Informant 2 menar att de enormt stora samlingarna som finns på UUB utgör en styrka men också en svaghet. Samlingarna är omfattande och varierande vilket är en stor tillgång, men en svårighet är att orientera sig i allt detta material och att ha den breda kompetensen som behövs. Om det i framtiden skulle bli mer personalomsättning kan det också bli svårt att föra över den kunskap som finns. En styrka är dock den nära kontakten med forskare som vill beforska materialet och som

frågar efter eller anar vad som finns i samlingarna. Genom frågorna lär sig även personalen vad som ingår i samlingarna.

Så man lär sig hela tiden och det slutar ju aldrig, man kommer ju ha slutat här utan att ha sett väldigt stora delar av det. Men en styrka är ju också att vi är så nära forskningssamhället här, så att man får de här frågorna och får anledning att gräva i samlingarna. Men svagheten är ju just att man borde vara dubbelt så många, man borde få ha lite mer tid att lägga ner på varje enskilt ärende och skriva mer, kanske inte bara för publicering utan mer som våra kollegor på 1900-talet ibland hade tid att göra, skriva ner saker så att nästa person inte behöver uppfinna det igen som får liknande frågor.

Informant 2

Andra styrkor med specialsamlingsarbetet på UUB är enligt informanten att man har ett bra system kring schemaläggning av bemanning i specialläsesalen, ”second line”, telefonjourer och liknande. Medarbetarna har också ett nära, välfungerande samarbete och trivs bra ihop. Informanten tror att det i grund och botten beror på att alla som arbetar med specialsamlingarna delar en passion för materialet, vilket bidrar till den goda stämningen och att arbetet flyter på så bra.

Trots att de är många som arbetar med specialsamlingar på UUB upplever informanten ändå att de ibland är underbemannade, särskilt gällande de schema-lagda passen. Ibland är det också svårt att rekrytera ny personal som har en viss specialkompetens som efterfrågas. ”Sedan har det gått jättebra här men det är inte alltid som man har fem att välja på, utan det känns mer som man har en stark kandidat. Det funkar väl, men det är just det där, det finns ingenstans att utbilda sig riktigt i det här, förutom utomlands.”

En utmaning som informanten identifierar är att fler uppgifter läggs på personalen utan att något annat tas bort, vilket leder till att man behöver göra omprioriteringar i arbetet. Exempelvis går alltmer tid åt till att förbereda material till interna digitaliseringsprojekt, vilket kräver en hel del katalogarbete och att man letar i samlingarna. ”Så plötsligt blir det som man tycker är viktigast, det blir prioriterat allra längst ner. Det hör ju ihop med, som på alla sådana här ställen, man skulle kunna vara mångdubbelt fler och ändå skulle alla ha mycket att göra hela tiden.”

Något som informanten önskar att det fanns mer tid till är katalogisering; för att förmedla vad man har i samlingarna och därigenom hjälpa användarna att hitta relevanta informationsresurser. Genom att katalogisera mer skulle man även vinna tid, eftersom man då inte behöver leta efter materialet på många olika sätt (vilket också gäller för de andra materialkategorierna). Att tillgängliggöra bibliotekets specialsamlingar i större utsträckning ser informanten som en viktig möjlighet inför

framtiden. Ju mer man lägger ut digitalt, i kataloger och genom sociala medier desto mer synliggörs samlingarna och fler blir intresserade – något som är viktigt på sikt. Informanten framhåller att UUB just nu har en överbibliotekarie och ledning som lägger resurser på att lyfta fram specialsamlingarna, samt inser deras speciella behov, men att det inte alltid har varit så bakåt i tiden och att det även kan komma att ändras i framtiden.

Just nu finns det möjligheter, just nu lyfter vi fram [specialsamlingarna], men man får ta vara på det och digitalisera och marknadsföra sig så gott man kan så att intresset ökar för våra samlingar, så att man kan behålla det. Det är som ett underlag, visa på att vi behövs, 'folk frågar efter oss', om det är så att man skulle få någon annan chef som ser annorlunda på våra samlingar.

Informant 2

Informanten och hans kollegor är eniga om att arbetet med de äldre samlingarna måste ses i ett mycket långt perspektiv, och så även den enskilda arbetsinsatsen:

'Nu är jag här och ska göra mitt bästa för att de här samlingarna ska överleva 100 år fram i tiden, sen kommer nästa generation bibliotekarier – de ska se till att samlingarna hålls i ordning 100 år fram i tiden.' Man har de här enorma perspektiven, material som är 1000 år gammalt, vi ska försöka skjuta det framåt så att det bevaras för alltid. Man kan inte gå utifrån femårsplaner hit och dit, det går egentligen inte, även om organisationer försöker stoppa in det i det.

Informant 2

Jämförande analys

Vid de återgivna intervjuerna med de två bibliotekarierna framkommer flera likheter och skillnader i deras arbete med specialsamlingar, såväl som i KB och UUB:s organisationer. Nedan kommer de två bibliotekens verksamhet beträffande specialsamlingar att jämföras utifrån de mest framträdande likheterna och skillnaderna i informanternas utsagor. Utöver att jämföra specialsamlingsarbetet syftar detta avsnitt också till att i viss utsträckning nyansera, tolka och förklara de beskrivna likheterna och skillnaderna. Vissa aspekter och resonemang kommer dock att återkomma och utvecklas mer i den efterföljande teoretiska analysen samt i den avslutande diskussionen.

Likheter

En första likhet mellan beskrivningarna av att arbeta med specialsamlingar på KB och UUB är att båda informanterna uppger att den kunskap som behövs i huvudsak förvärvas genom praktiskt arbete och genom att lära av kollegor. Detta kan förklaras med att arbete med specialsamlingar skiljer sig åt mot andra samlingar (till exempel vad gäller hantering och katalogisering), att det endast är ett fåtal bibliotekarier som arbetar med specialsamlingar och därmed innehar denna kunskap, samt att det inte

finns några utbildningsmöjligheter i Sverige att specialisera sig på detta område. En annan likhet är att båda informanterna beskriver att de har ett nära samarbete med andra arbetsgrupper eller funktioner på biblioteket, som exempelvis bokbindare och konservatorer. Båda informanterna framhåller vidare att just samarbetet inom och mellan arbetsgrupper utgör en styrka i respektive biblioteks specialsamlingsarbete.

Utifrån informanternas utsagor har KB och UUB också liknande rutiner och förfarande kring bevarande och tillhandahållande av specialsamlingar. På båda biblioteken finns interna föreskrifter som reglerar arbetet, och därtill förebyggande säkerhetsarbete och krisberedskap (exempelvis brandövningar och första hjälpen-lådor). Majoriteten av de båda bibliotekens magasin har anpassat klimat och av säkerhetsskäl har personalen begränsad tillgång till samlingarna som står där – båda biblioteken har samlingarna sorterade efter materialtyp, och personalens tillträde följer därefter. Även rutinerna kring beställning och framtagning liknar varandra, liksom att materialet från specialsamlingarna endast får läsas på plats i bibliotekens specialläsesal. Båda biblioteken arbetar också med att synliggöra specialsamlingarna genom bland annat utställningsverksamhet och sociala medier, där just de två intervjuade bibliotekarierna har en framträdande roll. På sociala medier används delvis olika plattformar (blogg kontra Instagram) men syftet är detsamma: att lyfta fram specialsamlingarna och arbetet kring dessa, och därmed öka intresset hos användarna.

En gemensam nämnare är också att båda informanterna framhäver katalogisering som en viktig arbetsuppgift, och som båda dessutom önskar att det fanns mer tid till. Katalogisering behövs för att beskriva materialet, göra det sökbart digitalt samt möjligt att hitta rent fysiskt. Det utgör därmed en grund för tillgängliggörandet av samlingarna, för externa användare såväl som inom den egna organisationen. Informant 2 benämner bibliotekskatalogen som den största ”reklampelaren” utåt för bibliotekets bestånd, och att synliggörande genom katalogisering, digitalisering och sociala medier i förlängningen kan utgöra ett underlag för specialsamlingarnas kvarvarande (och därmed även personalen som arbetar med dessa). Katalogisering, ihop med bevarandeinsatser, är också en förutsättning för att det ska finnas material att tillgå vid digitalisering, som informant 1 för fram.

När det kommer just till digitalisering ser båda informanterna stora möjligheter, även om digitalisering av de samlingar som informanterna specifikt arbetar med hittills inte har kommit så långt. På biblioteken prioriteras i stället digitalisering av det som är fullkomligt unikt och andra samlingar, som till exempel dagstidningar.

Båda informanterna hoppas dock att specialsamlingarna kommer att ingå mer i framtida digitaliseringsprojekt. Informant 1 nämner också att digitalisering kan användas som ett komplement till katalogisering, till exempel genom att lägga ut fotografier på bokryggarna i de särskilda samlingarna.

Skillnader

En grundläggande skillnad som framgår tidigt i intervjuerna är att specialsamlingar definieras olika på KB och UUB, och att termen specialsamlingar inte ens används på KB. Där använder man i stället benämningen särskilda boksamlingar, som enligt informant 1 omfattar drygt 150 tematiska samlingar om böcker och bokproduktion. Äldre tryck och andra boksamlingar tillhör på KB de ordinarie samlingarna. På UUB är det däremot just ordet specialsamlingar som används, och dit inkluderas allt tryckt material före och till och med år 1850, handskriftsmaterial, arkiv, kartor, bilder och musikalier. Begreppen särskilda boksamlingar och specialsamlingar är därmed inte helt kompatibla, utan inbegriper olika slags material. Båda begreppen betecknar dock att det handlar om sällsynta samlingar, och arbetet med de nämnda samlingarna har därigenom många beröringspunkter, vilket har visats ovan.

En anledning till att det är olika begrepp som används, och olika material som inkluderas i dessa, kan emellertid bero på KB och UUB:s skilda uppdrag. KB skiljer sig från högskole- och universitetsbibliotek genom att inte vara knutet till ett lärosäte och har genom sitt uppdrag som nationalbibliotek och genom pliktlagstiftningen en särskild bevarandeplikt. Då KB har skyldighet att bevara och tillhandahålla nationalexemplar av allt svenskt tryckt material medför det att dessa boksamlingar inte är till hemlån – vare sig det handlar om äldre eller nyare material. De flesta av KB:s samlingar kan i den meningen anses vara speciella, och det kan också förklara varför exempelvis äldre tryck ingår i de ordinarie samlingarna på biblioteket. UUB har genom sitt uppdrag gentemot universitetet en annan funktion, vilket också präglar indelningen av bibliotekets samlingar. Då universitetsbiblioteket i första hand har som syfte att stödja studier och forskning vid det egna lärosätet är det förklarligt att boksamlingarna till stor del utgörs av kurslitteratur och facklitteratur som i hög grad ska lånas ut och användas. Det följer därmed naturligt att äldre boksamlingar och annat material, som av olika anledningar inte får lånas hem, utskiljs från de ordinarie samlingarna och samlas under begreppet specialsamlingar. Som informant 2 beskriver det är det samlingarnas speciella behov som gör dem speciella; att de behöver hanteras på speciella sätt.

En skillnad är också att de särskilda samlingarna respektive specialsamlingarna har olika plats och ställning i bibliotekens organisationer. På KB har det nyligen genomförts en omorganisation vilket medför att informant 1 inte riktigt vet och kan återge hur strukturen för avdelningar och arbetsgrupper kommer att se ut. På grund av detta finns det en osäkerhet vad gäller de särskilda samlingarnas plats i organisationen och till exempel hur många personer som kommer att arbeta med dessa. På UUB är organisationen mer tydlig och där utgör specialsamlingar en egen avdelning, med ett antal arbetsgrupper kring de olika materialkategorierna. Informant 2 uttrycker att UUB:s nuvarande ledning förstår specialsamlingarnas särskilda behov och de resurser som arbetet kräver, även om det hade kunnat vara fler anställda som delar på arbetsuppgifterna. Detta kan jämföras med informant 1 som beskriver att KB:s ledning tycker att de särskilda samlingarna är fascinerande och intressanta vid visningar, men sedan förbiser deras behov när det kommer till strategisk verksamhetsplanering.

En annan skillnad som framkommer är att KB och UUB använder olika system vid katalogisering och digitalisering. På KB används Arken för att katalogisera de särskilda samlingarna, som enligt informant 1 från början var ett system för arkiv men som också lämpar sig väl för boksamlingar som beskrivs hierarkiskt. I systemet finns också möjlighet att länka till andra samlingar och bibliotek. På UUB katalogiseras specialsamlingar i Libris, och digitalisering av bibliotekets samlingar publiceras i Alvin som UUB själva har utvecklat. Motsvarande plattform och separat söktjänst för digitalisering saknas på KB. Skillnaderna i arbetssätt och valda system kan delvis bero på att det handlar om olika sorters material som ingår i samlingarna, men det är också möjligt att det kan härledas till organisationernas styrning när det kommer till prioriterade utvecklingsområden och personalresurser. Som framgår vid intervjun med informant 1 saknas till exempel katalogisatörer av äldre tryck just nu på KB, något som är anmärkningsvärt när det kommer till ett så stort forskningsbibliotek med omfattande äldre samlingar.

De två biblioteken skiljer sig också åt när det handlar om samarbeten med andra bibliotek och personalens möjligheter att bedriva egen forskning. Båda biblioteken erbjuder personalen kompetensutveckling genom konferenser och studiebesök men utifrån informanternas utsagor verkar UUB ha fler internationella samarbeten just kring specialsamlingar. Informant 2 nämner bland annat ett samarbete som behandlar krigsbytenessamlingar, där bibliotekarier verksamma i andra länder har blivit nära kollegor. När det kommer till att bedriva egen forskning är detta något som uppmuntras från båda bibliotekens håll men som i praktiken är svårt att

genomföra på grund av tidsbrist. Informant 1 uppger att hen gärna skulle vilja bedriva egen forskning kring samlingarna men att det inte finns tid till det i vardagen. Även om också informant 2 menar att det ibland är svårt att hitta tid till forskning tycks möjligheterna på UUB ändå vara större. Informant 2 uppger att flera av hens nära kollegor är eller har varit verksamma inom forskning och att många till exempel bidrar med artiklar till tidskrifter och andra publikationer, däribland informanten själv. Informanten säger också att det känns som att man är nära forskningssamhället på UUB, inte bara forskare utan också forskningen, något som skiljer sig från hens tidigare arbetsplatser.

Analys utifrån institutionell teori

Hur kan då KB och UUB:s arbete med specialsamlingar relateras till och förstås utifrån institutionell teori? I denna analysdel kommer intervjuresultaten kopplas till de centrala begrepp och beskrivningar av institutioner som förekommer inom institutionell teori, framför allt med tonvikt på aspekterna av stabilitet, trögrörlighet och långsiktighet som där förs fram.

Institutioner förknippas enligt den institutionella teorin med tradition, sed och kultur samt ett utmärkande drag av trögrörlighet när det kommer till förändring. Mot bakgrund av den begreppsbestämningen kan forskningsbibliotek mycket väl beskrivas som institutioner, då de ofta associeras med stabilitet och tillförlitlighet i och med uppdraget att främja utbildning och forskning. Vidare kan man tänka sig att forskningsbibliotek med gamla anor och betydande samlingar karaktäriseras av institutionella drag som tradition och varaktighet i än högre grad. Både KB och UUB är exempel på stora forskningsbibliotek med lång historia och kan ses som institutioner i flera bemärkelser: de är förknippade med tradition, sed och kultur, de bevarar och förvaltar kulturarv, och de huserar även i magnifika byggnader som i sig kan ses som institutioner.

I *Meningen med ett universitetsbibliotek* (2019) skriver Lars Burman (nuvarande överbibliotekarie på UUB) bland annat om just biblioteksbyggnadens symbolvärde. Han skriver att en byggnad talar ett språk byggt på traditioner och traditionsbrott, och att en biblioteksbyggnad med stora och historiska samlingar symboliserar omistliga värden och respekt för kunskap (Burman 2019, ss. 45, 47). ”Samlingarna uttrycker långsiktig hållbarhet samtidigt som husets idé är att ge fri och öppen tillgång till sekler av kritiska dialoger” (Burman 2019, s. 47). Specifikt för ett universitetsbibliotek menar han är att det gestaltar idén om ett universitet – de värden som moderinstitutionen står för – och lyfter fram Carolina Rediviva som

den universitetsbyggnad som bäst gestaltar hans eget lärosätes värderingar formulerade i måldokument. De värden som där nämns är till exempel att bejaka kunskapens och bildningens centrala roll, samt öppenhet och tillgänglighet, vilket Burman menar att universitetsbiblioteket på flera sätt symboliserar (Burman 2019, s. 47).

Dessa värden som Burman tillskriver forskningsbibliotek med stora och historiska samlingar knyter väl an till de institutionella drag som beskrivs inom den institutionella teorin, kanske framför allt uttrycken om tradition och långsiktig hållbarhet. Det långsiktiga perspektivet är också något som Burman återkommer till, bland annat i ett resonemang om donationer. Där skriver han att en av bibliotekets uppgifter är att ”betvinga tiden” och att en annan är att ”vara en samvetsgrann vårdare av de resurser och samlingar som biblioteket genom seklerna anförtrotts” (Burman 2019, ss. 57, 59). Vidare menar han att ett stort universitetsbibliotek har plikter mot allmänheten och samhället, men också mot historien och framtiden, och därför inte endast bör se till dagens behov (Burman 2019, s. 61). Detta långa tidsperspektiv, och vikten av att väl förvalta bibliotekets samlingar med hänseende både till historien och till framtiden, speglar också vad som framkommer i de två intervjuerna om specialsamlingar på KB och UUB. I arbetet med specialsamlingar aktualiseras de symbolvärden som Burman talar om, liksom det förtroendeuppdrag det innebär för biblioteken att inneha och förvalta äldre samlingar.

Utifrån institutionell teori och Burmans beskrivningar kan KB och UUB:s arbete med specialsamlingar ses som ett utmärkt exempel på ett fenomen som gynnas av varaktighet och kontinuitet. Specialsamlingar anses ha ett omistligt kulturarvsvärde och ska med hjälp av korrekt förvaring och hantering överleva till kommande generationer. Det krävs med andra ord ett mycket långt perspektiv i arbetets planerande och genomförande, något som också framförs i intervjuerna med bibliotekarierna på KB och UUB. Som informant 2 formulerar det så kan man inte gå efter femårsplaner i specialsamlingsarbetet utan det fordras ett flerhundraårigt framtidsperspektiv, och helst längre än så för att säkerställa kulturarvets bevarande för all framtid. Nyckfullhet eller ryckighet i organiseringen av arbetet försvårar den strävan och kan i värsta fall radera det som under lång tid byggts upp.

De svagheter och hot som informanterna identifierar har att göra med en oro för att det långsiktiga bevarandet inte ska uppnås, till exempel på grund av bristande förståelse och resurstilldelning uppifrån eller omprioriteringar i arbetet. Informant 1 upplever att det är en utmaning att få gehör för de fysiska samlingarnas omvårdnad

och beskrivande (när alltmer fokus läggs på digitalisering), och att hen behöver bedriva ett ”lobbyarbete” för att synliggöra de särskilda samlingarna i KB:s organisation. Informanten menar att digitalisering ofta ses som en lösning i stället för ett hjälpmedel, och att det fortlöpande praktiska arbetet med bevarandeinsatser och fördjupning i samlingarna hamnar i skymundan. På liknande sätt ser informant 2 en utmaning när alltfler arbetsuppgifter läggs på personalen och omprioriteringar måste göras i arbetet, liksom att man skulle behöva vara fler och ha mer tid för vissa arbetsuppgifter. Bland annat önskar informanten att man hade mer tid att lägga ner på varje enskilt ärende, men också tid till att skriva och dokumentera mer inför kommande generationer bibliotekarier; ”skriva ner saker så att nästa person inte behöver uppfinna det igen”, som informanten uttrycker det. Ett sådant dokument skulle kunna utgöra värdefull kompetensöverföring då det vid personalbyten inte alltid finns möjlighet att gå bredvid och lära av en erfaren kollega. Båda informanterna uttalar därmed en önskan om fördjupning, kontinuitet och långsiktighet i arbetet med specialsamlingar, något som kan härledas till arbetets institutionella karaktär.

Båda informanterna belyser också att biblioteksledningen har en betydande roll, och att en ny ledning eller en förändrad organisation kan påverka förutsättningarna för arbetet med specialsamlingarna. Som nämnts ovan uttrycker informant 1 att det är en utmaning att få gehör för samlingsarbetet när andra områden prioriteras, och också att samlingarnas plats i organisationen för tillfället är oviss till följd av en omorganisering. Informant 2 ser i stället ett möjligt hot ifall det skulle komma en ny ledning i framtiden, som har en annan syn på specialsamlingar än den nuvarande. Hen menar att ett underlag då skulle kunna fordras för att visa på att samlingarna behövs och efterfrågas, såväl som personalen som arbetar med dem. Synliggörande av specialsamlingar som ökar intresset hos användarna är därför av stor vikt, och kan i förlängningen således innebära en bevarandeinsats. Att informanterna resonerar på detta sätt tyder på att bibliotekets ledning och organisation är en viktig påverkansfaktor i arbetet med specialsamlingar och betonar även arbetets sårbarhet inför förändringar.

Vittnesmålen från de två intervjuade bibliotekarierna illustrerar på flera sätt den för institutioner utmärkande egenskapen av trögrörlighet, och hur den hänger ihop med forskningsbibliotekens arbete med specialsamlingar. Det som återkommande förs fram är att denna trögrörlighet är något eftersträvansvärt, eller till och med nödvändigt, när det kommer till arbetet med specialsamlingar.

Diskussion

Resultaten av intervjuerna kan sammanfattas till att det finns vissa skillnader mellan KB och UUB:s sätt att organisera arbetet med specialsamlingar på som kan härledas till bibliotekens olika verksamhetsuppdrag och styrning, men att det mellan de två informanternas utsagor framför allt finns en framträdande samsyn kring specialsamlingarna; deras behov och arbetets karaktär. Denna samsyn gällande exempelvis samlingarnas bevarande, beskrivande och tillhandahållande, såväl som omgivande faktorer som kan inverka på arbetet (ledarskap, organisation, resurser och prioriteringar i verksamheten), anser jag vara signifikant för min undersökning. Den problematik som informanterna beskriver att man behöver ta ställning till i arbetet med specialsamlingar har att göra med samlingarnas särskilda behov. Dessa frågor torde därför vara universella även för andra forskningsbibliotek som innehar och förvaltar liknande samlingar, eftersom det så att säga ligger i samlingarnas natur.

Då de två bibliotekarierna som intervjuats båda har gedigen erfarenhet av att arbeta med specialsamlingar borde deras uppgifter också i hög grad vara tillförlitliga (den ena informanten har dessutom arbetat på flera olika bibliotek och kan därmed jämföra olika organisationers arbetssätt). Vidare är de representanter för två av Sveriges ledande forskningsbibliotek med omfattande organisationsstrukturer och personalresurser, vilket kan ge en indikation på hur det är ställt på andra bibliotek. Det är till exempel sannolikt att de resultat som har att göra med brister eller utmaningar i samlingsarbetet är än mer utbredda på mindre bibliotek. Om de som jobbar med specialsamlingar på KB och UUB upplever att de inte har tillräckligt med tid för vissa arbetsuppgifter, eller att det vore önskvärt att vara fler personer som delar på arbetsuppgifterna, kan man tänka sig hur det förhåller sig inom mindre organisationer där motsvarande ekonomi och personalresurser saknas. På så sätt är resultaten generaliserbara på en övergripande nivå, även om det inte går att uttala sig om detaljer på andra bibliotek än de två undersökta.

Med hjälp av institutionell teori kan man också se forskningsbibliotek och arbetet med specialsamlingar som en institution med utmärkande institutionella drag. Som avhandlats i den föregående analysen präglas forskningsbibliotek av värden som bildning, tradition, stabilitet och långsiktighet – både när det kommer till själva biblioteksbyggnaden och till arbetet med att bevara och tillhandahålla olika typer av samlingar. Vidare har stora forskningsbibliotek med historiska samlingar inte bara en plikt gentemot allmänheten och samhället idag utan också mot historien och

framtiden, som Burman framhåller. Det långa tidsperspektivet är även utmärkande för de två informanternas utsagor om arbetet med specialsamlingar på KB och UUB. De svagheter i nuvarande organisering och farhågor inför framtiden som informanterna uttrycker har att göra med att specialsamlingsarbetet inte planeras och säkerställs på lång sikt. Bland annat menar informanterna att mer tid behövs till katalogisering, bevarandeinsatser och fördjupning i samlingarna, men att detta försvåras till följd av omprioriteringar i verksamheten, bristande gehör uppifrån eller eventuellt nytt chefskap i framtiden. Långsiktigheten och den institutionella trögrörligheten hotas därmed av omständigheter kopplade till organisationernas styrning och resurser.

Inom nyinstitutionell teori talar man om att institutioner följer formella och informella regler för att framstå som legitima av omgivningen. Olika organisationer arbetar under olika regelverk och påverkas därtill av olika regler, förväntningar och normer. Det skulle därmed vara logiskt att anta att organisationer också utformas på olika sätt, men det som forskning i stället har visat är att organisationer uppvisar en utmärkande likhet, trots deras varierande uppdrag och ursprung (Jönsson, Persson & Sahlin 2011, ss. 83–84). Oavsett om det är en statlig myndighet eller ett privat företag kan dessa organisationer struktureras på liknande sätt och exempelvis inrätta likartade ledningsstrukturer, administrativa positioner och anlita samma konsultföretag (Jönsson, Persson & Sahlin 2011, s. 84). Denna utveckling anses inom teoribildningen ha att göra med omgivningens ändrade krav och förväntningar, samt att organisationer imiterar och överför idéer från andra verksamheter till sina egna.

Som teorin visar på är institutioner på intet sätt oföränderliga trots deras trögrörliga karaktär, och förändring kan exempelvis kopplas till olika samhällsförändringar. Detta kan man se även beträffande forskningsbibliotek där bland annat stora förändringar har gjorts de senaste decennierna när det kommer till digitala tjänster. Till exempel omfattar forskningsbibliotekens bestånd idag både digitala och fysiska resurser, något som Burman kallar för det ”dubbla biblioteket” (Burman 2019, s. 23). Burman menar på att den digitala utvecklingen förmodligen kommer att leda till att vissa delar av de fysiska samlingarna kan gallras, men att det är viktigt att detta görs inom ramen för ett systematiskt samarbete på nationell och internationell nivå, så att det alltid finns något exemplar kvar. Han menar därtill att systemet inte får vara alltför sårbart, varken ekonomiskt, juridiskt eller politiskt, och att det inte får ”falla offer för kortsiktiga ekonomiska lösningar” (Burman 2019, s. 26).

Det som kan bli problematiskt är om förändringar i arbetet med fysiska samlingar sker för snabbt och utifrån ogrundade beslut, och om ett fungerande samarbete eller nationell plan kring gallring och bevarande fortsätter att dröja. I flera tidigare nämnda rapporter och utredningar har vikten av ett långsiktigt arbete när det kommer till dessa frågor poängterats (bland annat i förslag till nationell biblioteksstrategi och i KB:s olika rapporter) men än så länge har inga konkreta riktlinjer fastställts. Det arbete som nu pågår fokuserar heller inte specifikt på specialsamlingar vilket innebär att dessa samlingar även fortsättningsvis är utan skyddande regelverk.

För att det långsiktiga bevarandet av specialsamlingar inte ska äventyras av förändrade förutsättningar på grund av enskilda bibliotekschefer, budget eller personalomsättning, anser jag att lagstiftning på området vore att förordas. Som framförs i utredningen *KB - ett nav i kunskapssamhället* skulle till exempel den befintliga lagstiftningen kring kulturmiljö kunna utökas med ett kapitel om historiska boksamlingar eller också skulle en separat lag kunna instiftas. Enligt min mening vore det kanske mest naturligt att i stället utöka bibliotekslagen med skrivningar motsvarande dem som finns i arkiv- och museilagen, för att betona att också boken har ett kulturhistoriskt värde och är en del av vårt nationella kulturarv. Så länge det inte finns något rättsligt skydd för värdefulla boksamlingar, och föreskrifter om hur de bör vårdas och bevaras, kan bibliotek agera olika på detta område och det långsiktiga perspektivet inte värnas.

Slutsatser

I detta avslutande kapitel kommer jag att besvara de frågeställningar som jag formulerade inledningsvis och sammanfatta mina huvudsakliga slutsatser av den genomförda undersökningen.

De frågeställningar som jag har utgått från har varit:

- Vilket uppdrag och vilka riktlinjer finns det för svenska forskningsbibliotek när det kommer till bevarande och tillgängliggörande av specialsamlingar?
- Hur skrivs uppdraget fram i KB och UUB:s respektive styrdokument?
- Hur arbetar KB och UUB med bevarande och tillgängliggörande av specialsamlingar i praktiken?
- Vilka likheter och skillnader finns mellan KB och UUB:s arbete med specialsamlingar?

Dessa frågor ställde jag upp för att uppfylla det övergripande syftet med uppsatsen som varit att öka kunskapen om hur svenska forskningsbibliotek arbetar med bevarande och tillgängliggörande av specialsamlingar, exemplifierat genom KB och UUB.

Den första frågan har undersökts genom en granskning av olika lagar, utredningar och andra ledande dokument som på olika sätt behandlar forskningsbibliotekens uppdrag, bevarande och specialsamlingar. Det granskningen har visat är att det inte finns något tydligt uppdrag eller riktlinjer uppsatta på nationell nivå när det kommer till specialsamlingar, utöver för KB och Lunds universitetsbibliotek som genom pliktlagstiftningen har ett särskilt uppdrag att bevara allt svenskt tryckt material. Det finns därmed inget lagstadgat skydd för specialsamlingar på bibliotek. I bibliotekslagen saknas till exempel skrivningar om att biblioteken bör vårda och bevara sina samlingar med hänsyn till deras kulturarvsvärde – formuleringar som återfinns i både arkiv- och museilagen när det kommer till deras motsvarande samlingar. Att specialsamlingar har ett omistligt värde och utgör en viktig del av vårt kulturarv uttrycks dock i ett flertal utredningar och rapporter, både av politiska företrädare och av verksamma inom professionen, men regleras alltså inte i lag.

De tre följande frågorna handlar specifikt om KB och UUB, och dessa har undersökts genom en redogörelse för de styrdokument som sätter ramarna för de två bibliotekens verksamhet samt genom intervjuer med två bibliotekarier som arbetar

med specialsamlingar på KB och UUB. Det som framgår av genomgången av styrdokument är att biblioteken har olika verksamhetsuppdrag till följd av deras skilda funktioner – nationalbibliotek respektive universitetsbibliotek – och att dessa regleras i olika typer av dokument (KB:s uppgifter formuleras av regeringen i en myndighetsinstruktion medan UUB:s uppgifter formuleras i Uppsala universitets arbetsordning). Av intervjumaterialet framgår att bibliotekens skillnader i styrning och uppdrag delvis inverkar på arbetet med specialsamlingar, till exempel hur man avgränsar vad som är specialsamlingar och hur arbetet prioriteras och organiseras. Det som utmärker intervjumaterialet är dock att det finns så många likheter i det praktiska arbetet och framför allt att de två informanterna har en sådan samsyn på arbetet med specialsamlingar och de aspekter som behöver beaktas. Särskilt återkommande är uttrycken om att specialsamlingar behöver vårdas och beskrivas för att dessa ska kunna bevaras i ett långsiktigt perspektiv. Kortsiktiga planer eller plötsliga förändringar när det kommer till chefskap, personalomsättning eller resurser stämmer synnerligen dåligt överens med arbetet att bevara äldre samlingar för framtiden.

De slutsatser som jag drar efter uppsatsens sammantagna undersökning är att det behövs ett tydligare nationellt uppdrag som omfattar samtliga forskningsbibliotek (och även andra bibliotek) som förvaltar specialsamlingar, och ett bättre skydd för att säkerställa att samlingarna hanteras och bevaras på ett ändamålsenligt sätt och i ett långsiktigt perspektiv. Min uppfattning är att detta bäst låter sig göras genom lagstiftning – förslagsvis genom ett tillägg i bibliotekslagen. Det skulle klargöra bibliotekens uppdrag att tillgängliggöra och bevara specialsamlingar, och ge ett starkare skydd mot förändrade förutsättningar i den enskilda organisationen. Ett tillägg i lagen skulle även kunna höja specialsamlingarnas status som kulturarv.

Referenslista

Uppsatsens titel är inspirerad av Lars Burmans citat ”En biblioteksuppgift är att betvinga tiden” på sidan 57 i *Meningen med ett universitetsbibliotek* (2019).

Ahrne, G. & Svensson, P. (2011). *Handbok i kvalitativa metoder*. 1. uppl. Malmö: Liber.

Backman, H. (2016). *Kompetent för specialsamlingar: Utbildningsmöjligheter för studenter och kompetensutveckling för verksamma vid folkbibliotek*.

Kandidatuppsats, Institutionen för ABM. Uppsala: Uppsala universitet. URN: [urn:nbn:se:uu:diva-296642](https://nbn-resolving.org/urn:nbn:se:uu:diva-296642)

Baker, W. S. (2019). A Comparison of Standard Practice Treatments in Research Library Book Conservation, 2007 to 2017. *Library Resources & Technical Services*, 63(2), ss. 82–103. doi: 10.5860/lrts.63n2.82

Berglind, J., Byström, K., Ericson, C., Hallnäs, H., Sjöström, M. & Ängkvist, M. (2020). *Allt åt alla för alltid: förslag till ett nationellt ramverk för gallring och bevarande*. URN: [urn:nbn:se:hb:diva-24450](https://nbn-resolving.org/urn:nbn:se:hb:diva-24450)

Burman, L. (2019). *Meningen med ett universitetsbibliotek*. Uppsala: Acta Universitatis Upsaliensis.

Cullingford, A. (2011). *The Special Collections Handbook*. London: Facet Publishing.

Dupont, C. & Yakel, E. (2013) What’s So Special about Special Collections? Or, Assessing the Value Special Collections Bring to Academic Libraries. *Evidence Based Library and Information Practice*, 8(2), ss. 9–21. doi: 10.18438/B8690Q

Eriksson-Zetterquist, U. (2009). *Institutionell teori: idéer, moden, förändring*. 1. uppl. Malmö: Liber.

- Fichtelius, E., Persson, C. & Enarson, E. (2019). *Demokratins skattkammare: förslag till en nationell biblioteksstrategi*. [Stockholm]: Kungliga biblioteket, Nationell biblioteksstrategi. <http://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:kb:publ-25> [2021-03-07]
- Garnett, J., Arbon, P., Howard, D. & Ingham, V. (2018). Do university libraries in Australia actively plan to protect special collections from disaster? *Journal of the Australian library and information association*, 67(4), ss. 434–449. doi: 10.1080/24750158.2018.1531678
- Grönvall, K., Ilshammar, L., Palmqvist, M., Nylander, E., Widmark, W., Sjögren, M. & Burman, L. (2020). *Avsiktsförklaring om det digitaliserade svenska trycket*. <https://www.kb.se/download/18.7bef1f3916eca87a61b1094/1611325958377/Avsiktsforklaring-svenskt-tryck.pdf> [2021-03-08]
- Harju, J. (2018). *Bevarandet av bibliotekssamlingar: Samlingsförvaltning på några svenska universitetsbibliotek under 2000-talet*. Masteruppsats, Institutionen för ABM. Uppsala: Uppsala universitet. URN: <urn:nbn:se:uu:diva-352675>
- Haven Hawley, E. (2016). Reflections on the meanings of objects. I Hubbard, Melissa A., Jackson, Robert H. & Hirshon, Arnold (red.) *Forging the future of special collections*. Chicago: Neal-Schuman, an imprint of the American Library Association, ss. 3–10.
- Hertil Lindelöw, C. & Parmhed, S. (2006). *Tillgängliggörande och bevarande av raritetssamlingar: En diskursanalys av uppfattningar hos ledande företrädare vid Stockholms och Uppsala universitetsbibliotek*. Magisteruppsats, Institutionen Biblioteks- och informationsvetenskap. Borås: Högskolan i Borås. URN: <urn:nbn:se:hb:diva-18193>
- Jönsson, L., Persson, A. & Sahlin, K. (2011). *Institution*. 1. uppl. Malmö: Liber.
- KB-utredningen (2003). *KB - ett nav i kunskapssamhället* (SOU 2003:129). Stockholm: Utbildningsdepartementet.
- Kulturdepartementet (2017). *Kulturarvspolitik* (Regeringens proposition 2016/17:116). Stockholm: Regeringskansliet.

Kungliga biblioteket (2018). *Samlingsbyggandet på svenska forskningsbibliotek: nuläget och förslag på nationella samarbeten kring fysiska samlingar.*

<http://193.10.12.180/dokument/Samlingsbyggandet%20p%C3%A5%20svenska%20forskningsbibliotek%2020181213.pdf> [2021-05-31]

Kungliga biblioteket (2020). *Historik.* <https://www.kb.se/om-oss/historik.html> [2021-04-22]

Kungliga biblioteket (2021). *Avdelningar och enheter.* <https://www.kb.se/samverkan-och-utveckling/kbs-uppdrag/avdelningar-och-enheter.html> [2021-06-05]

Pliktmaterialutredningen (2021). *Papper, poddar och... Pliktmateriallagstiftning för ett tryggt källmaterial* (SOU 2021:32). Stockholm: Utbildningsdepartementet.

Riksantikvarieämbetet (2020). *Definition av kulturarv och kulturmiljö.* <https://www.raa.se/kulturarv/definition-av-kulturarv-och-kulturmiljo/> [2021-06-05]

SFS 1988:1188. *Kulturmiljöförordningen.* Stockholm: Kulturdepartementet.

SFS 1990:782. *Arkivlag.* Stockholm: Kulturdepartementet.

SFS 1991:446. *Arkivförordning.* Stockholm: Kulturdepartementet.

SFS 1993:1392. *Lag om pliktexemplar av dokument.* Stockholm: Utbildningsdepartementet.

SFS 1995:1300. *Förordning om statliga myndigheters riskhantering.* Stockholm: Finansdepartementet.

SFS 2008:1420. *Förordning om pliktexemplar av dokument.* Stockholm: Utbildningsdepartementet.

SFS 2008:1421. *Förordning med instruktion för Kungl. Biblioteket.* Stockholm: Utbildningsdepartementet.

SFS 2012:492. *Lag om pliktexemplar av elektroniskt material*. Stockholm: Utbildningsdepartementet.

SFS 2013:801. *Bibliotekslag*. Stockholm: Kulturdepartementet.

SFS 2017:564. *Förordning om statliga museers förfoganden över museiföremål*. Stockholm: Kulturdepartementet.

SFS 2017:563. *Museilag*. Stockholm: Kulturdepartementet.

Sjökvist, P. (red.) (2016). *Bevara för framtiden: texter från en seminarieserie om specialsamlingar*. [Uppsala]: [Uppsala universitet] URN: [urn:nbn:se:uu:diva-305376](https://nbn-resolving.org/urn:nbn:se:uu:diva-305376)

Sjökvist, P. (red.) (2018). *Kulturarvsperspektiv: texter från en seminarieserie om specialsamlingar i Sverige*. [Uppsala]: [Uppsala universitet] URN: [urn:nbn:se:uu:diva-351515](https://nbn-resolving.org/urn:nbn:se:uu:diva-351515)

Svensk biblioteksförening (u.å.). *Fakta om bibliotek*. <https://www.biblioteksforeningen.se/fakta-om-bibliotek/> [2021-03-05]

Svensson, I. (red.) (2018). *Kungliga biblioteket i ord och bild*. Stockholm: Kungliga biblioteket.

Teper, J. H. & Ereksen, S. M. (2006). The Condition of Our “Hidden” Rare Book Collections: A Conservation Survey at the University of Illinois at Urbana-Champaign. *Library Resources & Technical Services*, 50(3), ss. 200–213. doi: 10.5860/lrts.50n3.200

UNESCO (1972). *Unescos konvention om skydd för världens kultur- och naturarv*. <http://unesco.hemsida.eu/wp-content/uploads/2013/08/Svensk-%C3%B6vers%C3%A4ttning-av-V%C3%A4rldsarvskonventionen.pdf> [2021-06-05]

Uppsala universitet (2020). *Arbetsordning för universitetsbiblioteket vid Uppsala universitet* (UFV 2020/1363). https://www.ub.uu.se/digitalAssets/674/c_674262-1_3-k_faststalld_arbetsordning_uub_2020-11-17.pdf [2021-04-13]

- Uppsala universitetsbibliotek (u.å.). *Bibliotekets historia*. <https://ub.uu.se/om-biblioteket/bibliotekets-historia/> [2021-04-22]
- Uppsala universitetsbibliotek (2015). *Förvärvspolicy för Uppsala universitetsbibliotek* (dnr UB 2015/30). <https://www.ub.uu.se/om-biblioteket/forvarvspolicy/> [2021-04-14]
- Uppsala universitetsbibliotek (2018a). *Bevarandestrategi för Uppsala universitetsbibliotek*. https://www.ub.uu.se/digitalAssets/568/c_568245-1_3-k_bevrandestrategi-uppsala-universitetsbibliotek.pdf [2021-04-14]
- Uppsala universitetsbibliotek (2018b). *Från bruk till bevarande: arbetet med en bevarandestrategi för Uppsala universitetsbibliotek*. <https://uu.diva-portal.org/smash/get/diva2:1255145/FULLTEXT01.pdf> [2021-04-17]
- Uppsala universitetsbibliotek (2021a). *Om biblioteket*. <https://www.ub.uu.se/om-biblioteket/> [2021-06-05]
- Uppsala universitetsbibliotek (2021b). *Äldre tryck och specialsamlingar*. <https://ub.uu.se/hitta-i-vara-samlingar/aldre-tryck/> [2021-04-22]
- Whittaker, B. M. & Thomas, L. M. (2009). *Special collections 2.0: new technologies for rare books, manuscripts, and archival collections*. Santa Barbara, Calif.: Libraries Unlimited.

Bilaga

Intervjuguide

Inledning

Vad har du för tjänst på biblioteket?

Hur länge har du jobbat på biblioteket?

Vad har du för utbildning?

Vad har du för arbetsuppgifter?

Har du någon arbetsbeskrivning (med bäring på specialsamlingar) – hur ser den i så fall ut?

Hur definieras specialsamlingar på ditt bibliotek?

Vad är det för typ av material som ingår i specialsamlingarna?

Hur många är ni som jobbar med specialsamlingar? Heltid/deltid?

Är ni en arbetsgrupp eller en avdelning? Hur ser ansvarsfördelningen ut?

Hur många jobbar med digitalisering, bokvård, katalogisering av äldre tryck?

Hur ser samarbetet ut med dessa personer/arbetsgrupper?

Bevarande

Vad har ni för rutiner och riktlinjer kring bevarande av specialsamlingar?

Har ni speciella klimatanpassade magasin, begränsad åtkomst, särskild hantering?

Har ni interna policydokument för specialsamlingar?

Har ni någon krisplan i händelse av exempelvis brand eller vattenläcka?

Vilka handböcker använder ni i arbetet med specialsamlingar?

Vilken kunskap krävs för arbetet och hur förvärvar man den?

Hur förmedlas kunskapen vidare inom personalgruppen? Kompetensöverföring.

Tillgängliggörande

På vilka sätt arbetar ni med tillgängliggörande av specialsamlingar?

Framtagning av beställt material, bevakad läsning, monterutställningar, digitalisering?

Hur ser rutinerna ut kring dessa arbetsflöden?

Använder ni sociala medier för att visa upp samlingarna, i så fall vilka?

Bedriver ni kunskapsförmedling kring samlingarna, exempelvis föreläsningar, studiebesök?

Bedriver ni egen forskning i samlingarna?

Accession

Hur ser samlingsbyggandet ut kring specialsamlingar? Bedrivs det aktivt/passivt/allt?

Vilken sorts specialsamlingar utvecklar ni och utifrån vilka motiv?

Övrigt

Samarbetar ni med andra bibliotek när det gäller specialsamlingar?

Finns det något nationellt/internationellt nätverk som ni ingår i?

Vad har ni för kompetensutvecklingsmöjligheter?

SWOT-frågor

Vilka är era styrkor/svagheter med avseende på specialsamlingar?

Vad tycker du funkar bra med arbetet?

Vad funkar mindre bra?

Vad har ni inte tid med men som ni skulle vilja göra?

Vad finns det för utmaningar?

Vad finns det för möjligheter?

Digitalisering – vad finns det för fördelar och nackdelar med ny teknik?

Hur upplever du att biblioteksledningen ser på specialsamlingarnas plats i verksamheten (prioriterade/perifera, tillgång/besvär etc.)?

Avslutning

Har du något du vill tillägga?

Går det bra att jag hör av mig om jag har några ytterligare frågor?

Tack för att du tagit dig tid!